

พัฒนาการประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี

ตั้งแต่ ค.ศ. 1350 - 1909 และการเข้ามาของอิสลามในภูมิภาคปัตตานี

ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี ปัจจุบันประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส เป็นประวัติศาสตร์ที่มีสภาพเป็นรัฐอิสระและบางครั้งมีสภาพที่ตกอยู่ภายใต้การยึดครองของชาติอื่นๆ สลับกันไปเป็นเวลานาน พัฒนาการความสำคัญของประวัติศาสตร์ปัตตานีผู้เขียนจะพูดถึงการก่อตั้งราชอาณาจักรมลายูปัตตานีจนถึงราชอาณาจักรปัตตานีมาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม (ไทย) และตอนท้ายบทจะพูดถึงการเข้ามาของศาสนาอิสลามสู่ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี

1. ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี

ภูมิภาคคอคอยคกระ (Isthmian Region) นับตั้งแต่ยุคแรกเป็นแหล่งรักษาความเป็นอาณาจักรที่สำคัญของการแข่งขันอำนาจระหว่างอาณาจักรต่าง ๆ เพื่อความเป็นผู้นำแห่งภูมิภาคสลับกันอ้างอธิปไตยเหนืออำนาจหนึ่งไปสู่อีกอำนาจหนึ่ง เจกเช่น ฟูนัน ศรีวิชัย มังปาลิต สุโขทัย และอยุธยา อย่างไรก็ตาม แรงเหวี่ยงจากศูนย์กลางอำนาจมักจะเอนเอียงอยู่เสมอและมากมายภายในราชอาณาจักรของคอคอยคกระ การกำเนิดของปัตตานีในฐานะที่เป็นราชอาณาจักรแห่งคอคอยคกระดูเหมือนจะเป็นการทวนกระแสภูมิหลังประวัติศาสตร์การเกิดของราชอาณาจักรในภูมิภาคนี้ ราชอาณาจักรมลายูปัตตานีได้ปรากฏขึ้นสืบทอดมาจากราชอาณาจักรลังกาสุกะ (Langkasuka) ซึ่งเป็นราชอาณาจักรเดิมก่อนปัตตานี [1] เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าราชอาณาจักรศรีวิชัยเป็นบรรพบุรุษของราชอาณาจักรมลายูแห่งแรกในภูมิภาคช่องแคบมะละกา และได้ขยายอำนาจความเป็นเจ้าเหนือหัวถึงราชอาณาจักรลังกาสุกะในศตวรรษที่ 8 และ 9 ดังนั้นเป็นการนำราชอาณาจักรลังกาสุกะมาสู่ราชอาณาจักรของโกลมลายู (Malay World) [2] ภายหลังจากศรีวิชัยได้เสื่อมลง โดยเฉพาะหลังศตวรรษที่ 11 บรรดาราชาอาณาจักรในภูมิภาคคอคอยคกระสามารถสถาปนาความเป็นรัฐอิสระของตนได้โดยไม่ต้องเกรงกลัว แต่เป็นการทำท้าวราชอาณาจักรมังปาลิตและสุโขทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 14 การแข่งขันด้านการค้าและการแผ่ขยายของศาสนาอิสลามในภูมิภาคนี้เริ่มมีผลกระทบต่อการแข่งขันและกลุ่มดั้งเดิมที่อยู่ในแนวร่วมเดียวกัน เป็นที่เชื่อกันทั่วไปว่าราชอาณาจักรมลายูปัตตานีได้ก่อตั้งขึ้นในราวกลางศตวรรษที่ 14 และ 15 ซึ่งเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามเหตุผลทางการเมืองและสภาพแวดล้อมทางการค้า [3]

วิวัฒนาการของปัตตานีไปสู่ความเป็นราชอาณาจักรยังเป็นที่ยังงัยและไม่ชัดเจน และมีเรื่องเล่าการกำเนิดมากมายจากหลายตำนาน ตัวอย่าง ชูกรี ได้เสนอความเห็นว่ ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี มีวิวัฒนาการมาจากราชอาณาจักรทางบก (Inland Dynasty) ของ สยามแห่งโกตามะลิชัย แต่เขาได้ให้ทัศนะความแตกต่างระหว่างคำว่า “สยาม” กับคำว่า “ไทย” เขากล่าวว่า คำว่า “สยาม” หมายถึง คนดั้งเดิมที่เป็นส่วนหนึ่งของคาบสมุทร แต่คำว่า “ไทย” หมายถึง ผู้คนที่อพยพมาอยู่ที่หลัง [4] อีกนัยหนึ่ง ฮิกายัตปัตตานี (Hikayat Patani) ได้ตั้งชื่อไทยคือผู้ปกครองพระองค์แรกของราชอาณาจักร [5] แต่ในฮิกายัตมระง มหาวังษา กล่าวว่ ปัตตานีเป็นส่วนแยกของราชวงศ์เคดาห์ (Kedah Dynasty) [6] อย่างไรก็ตาม ฮิกายัตปัตตานี ได้เสนอแผนภูมิพระนามของผู้ก่อตั้งราชวงศ์ ซึ่งเริ่มด้วยกษัตริย์องค์สุดท้ายที่ปกครอง โกตามะลิชัย (Kota Mahligai) [7] (โปรดดูแผนภูมิที่ 1 ด้านหลัง)

อย่างไรก็ตามการก่อตั้งราชวงศ์ดูเหมือนไม่สำคัญนักเท่ากับการทำให้เป็นอิสลาม ซึ่งได้ขยายอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์ของปัตตานีในระยะต่อมา เพราะอิสลามนำมาซึ่งจิต ความสำคัญอย่างค่อเนื่องของความเป็นสมาชิกในโลกมลายู (Malay World) และเป็นพื้นฐาน แห่งเอกลักษณ์ของราชอาณาจักรโดยที่เจ้าเมืองรับนับถือศาสนาอิสลาม นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างที่เข้ากันได้และยังเพิ่มความไม่สามารถแยกออกจากสมาชิกของโลก มลายูอื่น ๆ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า “อิสลาม” เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการเริ่มสร้างสถาบันความ แตกต่างระหว่างโลกมลายูกับโลกไทย ซึ่งในยุคก่อนหน้าอิสลามภาพยังดูไม่ชัดเจน เพราะได้ร่วม มรดกฮินดู-พุทธ (Hindu-Buddhist) เดียวกัน ในกรณีของปัตตานีเรื่องการเปลี่ยนแปลงศาสนา จากพุทธมาเป็นอิสลามเป็นปรากฏการณ์ที่เหมาะสมของการกำเนิดอำนาจของอูรุษซึ่งเป็น อำนาจของพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันมะละกาในฐานะผู้เผยแผ่ศาสนาอิสลามอีกอำนาจ หนึ่ง บทบาทของปาไซ (Pasai) ในฐานะที่เป็นผู้ช่วยเหลือให้ปัตตานีเปลี่ยนมานับถือ ศาสนาอิสลาม เป็นการสะท้อนเรื่องความคุ้นเคยในโลกมลายูในขณะนั้น ตามฮิกายัตปัตตานี ได้กล่าวไว้ว่ หลังจากพญาอุอินทิวา เจ้าเมืองปัตตานีรับนับถือศาสนาอิสลาม พระองค์ได้รับ พระนามมุสลิมคือ สุลต่าน อิสมาแอตซาร์ จิลลุลละฮะฟีลอาลัม (Sultan Ismail Syah Zillullah Fil-Alam) [8] เช่นเดียวกับราชโอรสทั้งสองคือ มูซาฟาร์ และ มันซूर และราชธิดา คือ จิตีอา- แอเฮาะ [9]

แต่ตามตีอชาระมลายู (Sejarah Melayu) ได้กล่าวไว้ว่ สุลต่านมูฮัมมัด (Muhummud) ได้ใช้พระนามว่ ศรีสุลต่านอะห์มัดซาร์ (Sri Sultan Ahmad Shah) ในฐานะ เจ้าเมืองปัตตานี ภายหลังจากที่พระองค์ได้รับนับถือศาสนาอิสลาม [10] ถึงแม้ว่าจะมีความผันแปร

ในเรื่องรายละเอียดต่าง ๆ แต่สิ่งที่เป็นความจริงซึ่งไม่มีการโต้แย้งก็คือ การรับซื้อมุสลิมได้กระทำทันทีภายหลังจากที่ปัตตานีได้รับซื้อมุสลิมหลังจากเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม ชุกริเองก็ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า ท่านเชค ปาไซ ผู้ซึ่งเปลี่ยนศาสนาให้พญาคูอินทราได้รับการมอบตำแหน่งเป็น “คาโต๊ะศรีราชาปากห์” ทำหน้าที่ที่ปรึกษาของราชสำนักเกี่ยวกับอิสลาม และมีหน้าที่เป็นผู้สอนและอบรมเจ้าเมืองและบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม [11] นี่ก็คือตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่งและอุทิศให้อิสลามซึ่งเป็นบทบาทหนึ่งของราชสำนัก

แอนเดอร์สัน (Anderson) กล่าวว่า ความเจริญรุ่งเรืองของปัตตานีโดยพื้นฐานแล้วขึ้นอยู่กับการค้า โดยเฉพาะในต้นศตวรรษที่ 16 ปัตตานีได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่ใหญ่โต ต่อมาท่าเรือปัตตานีได้กลายเป็นที่จอดเรือจากสุราตฏูร์ (Surat) กัว (Goa) และอ่าวโคโรมันเดล (Coromandel Coast) และเรือสำเภามาจากญี่ปุ่นและจีนก็เข้ามาเทียบท่าเช่นกัน [12] มันเดลสโต (Mandelslo) กล่าวว่า ชาวพื้นเมืองปัตตานีมีผลไม้รับประทานแต่ละเดือนนานาชนิด และไก่ได้วางไข่วันละสองครั้ง ด้วยเหตุผลดังกล่าวเมืองปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชพันธุ์ธัญญาหารมากมาย เช่น ข้าว เนื้อวัว แพะ ห่าน เป็ด ไก่ กวาง นกยูง ไก่คอน กระต่ายป่า ตั๊กขี้ปีกและเนื้อกวางป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลไม้ไม่มีเป็นร้อยชนิด [13] ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับอยุธยาแบ่งเป็นสองสถานะ กล่าวคือ ในสถานะทางการค้าและอีกสถานะหนึ่งคือในฐานะประเทศราช เหตุผลเพราะการล่มสลายของมะละกาที่ปัตตานีที่เคยแสดงความจงรักภักดีมาก่อน เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทำให้ปัตตานีมีทางเลือกที่จะแสดงความจงรักภักดีต่ออยุธยาอีกครั้งในฐานะรัฐเอกราชในนามของสยาม โดยสถานภาพอันยิ่งใหญ่นี้ทำให้ปัตตานีไม่เต็มใจที่จะเป็นรัฐในบังคับของอยุธยา จึงแสดงออกในรูปของกบฏในปี ค.ศ. 1564

วูด (Wood) ได้กล่าวไว้ว่า ปัตตานีได้รับการร้องขอให้ช่วยอยุธยาสงครามกับพม่าจากการร้องขอของอยุธยาปัตตานีได้ตอบสนองโดยส่งเรือรบสองร้อยลำ เมื่อเรือรบจากปัตตานีไปถึงอยุธยาเจ้าเมืองของปัตตานีทราบว่ามันสายเสียแล้ว แต่ก็ได้ตั้งข้อสังเกตว่า กษัตริย์แห่งกรุงสยามอยู่ในฐานะที่อ่อนแอ เจ้าเมืองแห่งปัตตานีก็ได้หาวิธีการที่จะทำลายสถานการณ์นั้นโดยวิธีการยึดราชบัลลังก์ [14] ทิวและวายต์ (Teeuw and Wyatt) เห็นด้วยกับการบอกเล่าของวูด (Wood) ถึงแม้ว่าปัตตานีจะอ้างเหตุผลการตัดสินใจก่อกบฏเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเองในฐานะรัฐในบังคับก็ตามแต่ก็ไม่สามารถกระทำได้ [15] สำหรับชุกริ (Syukri) ได้ให้ทัศนะว่า การที่สุลต่านมุซาฟาร์ปฏิบัติการณ์นั้นนั้นก็เพราะได้คิดไว้ล่วงหน้าแล้วว่าต้องการแก้แค้นที่พระองค์ถูกดูแคลนโดยอยุธยาในระหว่างที่พระองค์เสด็จไป

เยี่ยมเมืองหลวงครั้งแรก [16] แต่การก่อกบฏล้มเหลว จากสถานการณ์ดังกล่าวแน่นอนเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดที่อยู่เบื้องหลัง แต่ที่ปรากฏชัดเจนก็คือ รอยร้าวและความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันในด้านความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับปัตตานีขึ้น

ต่อมาปัตตานีก็สามารถประกาศเอกราชตนเองจากอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง แต่ในปี ค.ศ. 1632 กองกำลังของสยามยกทัพไปปราบปัตตานีอีกครั้งภายใต้การนำของพระยาเดชา แต่ก็ไม่สำเร็จ [17] การเตรียมการยกทัพตีปัตตานีอีกครั้งทางอยุธยาได้เตรียมการกองกำลังเป็นจำนวนมากและได้ปฏิบัติกรณฑ์ที่ภายหลังการปราบปรามไม่สำเร็จ ก่อนหน้านั้นสยามเองได้ชวนวอนดัชต์ให้การสนับสนุนในการรุกรานปัตตานีในครั้งนี้ ตามทัศนะของ วัน วเล็ท (Van Vliet) ว่ากษัตริย์แห่งกรุงสยามได้ระดมกำลังทหารเป็นนครศรีธรรมราช ซึ่งกำลังทหารที่ระดมไว้ทั้งหมด “หกหมื่นนาย ประกอบด้วย ช้าง ม้า ปืนใหญ่ และกระสุน และแต่งตั้งให้สิ้นยาพลคุ้มครองกำลังทหาร คือ พระยานคร พระยาถลาใหม่ พระยาพระคลังและพระยาราพิณีต กองทัพเรือสี่สิบห้า เรือพายพร้อมด้วยกระสุนและเสบียงอาหารที่จำเป็นส่งไปยังที่นั่น” [18] สำหรับปัตตานีในโอกาสนี้ได้รับความช่วยเหลือจากปาหังและยะโฮร์ [19] เมื่อการรุกรานได้ลงมือดำเนินการการต่อสู้ที่ดุเดือดก็ได้ปรากฏขึ้น แต่การรุกรานได้รับการขับไล่ วัน วเล็ท (Van Vliet) ได้กล่าวเสริมว่า “เมื่อกองทัพสยามพ่ายแพ้หลายครั้ง ทำให้ขวัญและกำลังใจที่จะเอาชนะปัตตานีก็หมดไป และเหล่าทหารก็ได้กลับไปยังเรือรบที่ทอดสมออยู่ที่สงขลา” [20] วูด (Wood) ได้คาดคะเนว่าความรับผิดชอบที่เกิดจากการโกธาहनันตั้งอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ไม่ดีพอ การกล่าวเช่นนั้น “ก็เนื่องจากทั้งหมดเกิดจากการเตรียมการที่ผิดพลาด ฉะนั้นการต่อสู้ในครั้งนี้ก็ไม่แตกต่างจากครั้งแรก มันสามารถกล่าวด้วยคำพูดว่า ล้มเหลว แทนที่จะรอยกอบกองทัพเรือของดัชต์แต่สยามได้โจมตีปัตตานีก่อน ในที่สุดถูกขับไล่และสูญเสียอย่างใหญ่หลวง ประกอบกับเสบียงอาหารก็ขาดแคลน และเหล่าทหารก็ได้กลับไปยังสงขลา เมื่อกองทัพเรือของดัชต์มาถึงปัตตานีพบว่ากองทัพสยามได้จากไปแล้ว” [21]

ความสามารถของปัตตานีในการป้องกันตนเองต่อการโจมตีด้วยกองกำลังทหารที่มีมากมายล้นเหลือนั้น แสดงให้เห็นว่าความเข้มแข็งของปัตตานีอย่างต่อเนื่อง ชุกวีได้แสดงทัศนะว่า ความสำเร็จของปัตตานีนั้นก็เพราะ ได้รับความช่วยเหลือจากปาหังและยะโฮร์ ตลอดจนบทบาทของปืนสามกระบอกซึ่งเป็นสิ่งที่ปัตตานีภูมิใจมาก [22] กษัตริย์แห่งกรุงสยามตั้งใจที่จะลงโทษปัตตานีให้หนักกว่าเดิม และทางอยุธยาได้เตรียมการทันทีที่จะรุกรานอีกครั้ง อย่างไรก็ตามการยื่นมือเข้าไปขอความช่วยเหลือของกษัตริย์เคดะห์ (Kedah) ทำให้การเผชิญหน้ากองกำลังทหารอีกฝ่ายหนึ่งก็ถูกเบี่ยงเบนไป [23] ทางอยุธยายินดีที่ส่งคณะทูต

ไปยังปัตตานีเพื่อติดตามแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการทูต สำหรับปัตตานีในขณะนั้นได้สูญเสีย เจ้าหญิงอุงู (Raja Ungu) ผู้ซึ่งต่อต้านสยามอย่างแข็งขัน และเจ้าหญิงกุนิง (Raja Kuning) ขึ้นสืบทอดราชบัลลังก์ต่อ พระองค์สนพระทัยเกี่ยวกับการค้ามากกว่าการสงคราม จากเหตุผลดังกล่าวนำไปสู่การตื่นตีความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับอยุธยา [24] แต่กรณีการตื่นตีในโอกาสนี้มีใช่เป็นการเรียกร้องการตอบแทนระหว่างผู้แพ้กับผู้ชนะเพราะความคล้ายคลึงในความเสมอภาค แน่นนอนเป็นที่รู้แพร่หลายระหว่างทั้งสองฝ่าย

การพัฒนาการที่สำคัญยิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงนี้และเป็นที่ยึดเหนี่ยวก็คือ สายสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ที่ปัตตานีพยายามจะก่อตั้งขึ้นมากับรัฐมลายูต่าง ๆ แห่งคาบสมุทรมลายู โดยเฉพาะ ปาหังและยะโฮร์ ทั้งนี้ก็เพราะปัตตานีหันไปสู่อินโดจีน (Malay World) และทำให้ปัตตานีไม่สามารถแยกแยะความสัมพันธ์ของคนได้ ตัวอย่าง เจ้าหญิงอุงู (Raja Ungu) ได้อภิเษกสมรสกับสุลต่านอับดุลกอฟูร์ มุฮัยยิดีน ซาร์ (Sultan Abdul-Ghafur Mohaidin Syah) (1590-1614) แห่งปาหัง และมังกูรราชกุมารแห่งยะโฮร์ (Yang di Pertuan Muda Johore) ราชโอรสองค์ที่สองของสุลต่านแห่งยะโฮร์ อาลี อัลลา อับดุล ชาลีล ซาร์ (Ali Jalla Abdul Jalil Syah, 1580-1597) ทราบว่าได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงกุนิง (Raja Kuning) [25] ถึงแม้ว่าการอภิเษกสมรสระหว่างราชวงศ์ไม่ได้ก่อปัญหาใด ๆ แน่นนอนเป็นการนำปัตตานีเข้าไปเกี่ยวพันกับการเมืองของคาบสมุทรมลายู อิงกว่านั้นเป็นการนำไปสู่สังคม เศรษฐกิจและการเมืองของอินโดจีน ซึ่งมีผลต่อจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์โดยรวมของประชากรในบริเวณนั้น ตรงกันข้ามความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับอยุธยาลดลงหรือความสัมพันธ์ก็ยังไม่ปรากฏอยู่ก็ค่อนข้างจำกัด เฉพาะบางขอบเขต เฉกเช่น การเมืองและการค้าเท่านั้น ในภาพที่กว้างขึ้นก็กลายเป็นความแตกต่างกันระหว่างสังคมวัฒนธรรม ซึ่งได้เริ่มเกิดขึ้นเนื่องจากผลของการเป็นอิสลามของปัตตานี การสิ้นพระชนม์ของเจ้าหญิงกุนิง (Raja Kuning) พระองค์ไม่มีทายาทสืบทอดราชบัลลังก์ปัตตานี ทำให้ภาพของราชวงศ์กลับคืนปรากฏขึ้น [26] (ดูตารางที่ 1 ด้านหลัง) ความนึกคิดของสมาชิกภาพในอินโดจีนได้ปรากฏหลักฐานที่มีอีกครั้ง แต่ประมาณปี ค.ศ. 1780 ปัตตานีดูเหมือนมีความสัมพันธ์ในลักษณะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Peaceful co-existence) กับอยุธยา

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีได้เปลี่ยนโฉมหน้าใหม่ในยุคลของกรุงเทพฯ ในระหว่างเวลาต่อรัชกาลของกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินมีความคิดจะผนวกอาณาเขตของดินแดนให้เป็นปึกแผ่นอย่างเข้มแข็ง พระเจ้าตากสินได้เริ่มดำเนินนโยบายที่จะระดมอดีตประเทศราชของสยามอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดที่จะรวบรวม

ประเทศราชเหล่านั้นไว้ข้างหลังเพื่อปกป้องสยามภายหลังจากอยุธยาถูกทำลายลงโดยพม่า ปัตตานีภายใต้การนำของสุลต่านมุฮัมมัด (Muhammad) ปฏิเสธที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในความขัดแย้งระหว่างสยามกับพม่า หรือความขัดแย้งภายในของสยามเองเกี่ยวกับนครศรีธรรมราช สงขลาและปัตนุงที่สมรู้ร่วมคิดต่อต้านพระเจ้าตากสิน ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้นำทั้งสามจึงหวัดได้ขอลี้ภัยทางการเมืองที่ปัตตานี ภายหลังจากหนการโจมตีของทหารพระเจ้าตากสิน แต่ผู้นำทั้งสามได้หันกลับไปยังจังหวัดของตนเองทันทีเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหากับกองกำลังทหารที่มีความทันสมัย [27] อย่างไรก็ตามในปี ค.ศ. 1776 เมื่อสยามได้เผชิญหน้าและถูกพม่าโจมตีอีกครั้ง ปัตตานีก็ได้รับการร้องขอให้ช่วยเหลือสยามบางอย่างแต่สุลต่านมุฮัมมัดปฏิเสธที่จะปฏิบัติตาม [28] พระยาตากาโหมได้ระดมกำลังทหารสยามโจมตีปัตตานีทันทีหลังจากเขาได้รับชัยชนะเหนือพม่าในภูมิภาคกอกคอคกระ ประชาชนชาวปัตตานีภายใต้การนำของสุลต่านมุฮัมมัดได้ตอบกลับแต่ก็ต้องล่าถอย เนื่องจากกองกำลังของสยามมีมากกว่า

จุกรีได้ให้เหตุผลประการหนึ่งว่า การที่ปัตตานีพ่ายแพ้ก็เพราะถูกทรยศที่แผนการลับของกองกำลังทหาร โดยข้าราชการสยามที่รับราชการในรัฐบาลของสุลต่านมุฮัมมัด [29] การพ่ายแพ้ของปัตตานีนำไปสู่การสูญเสียชีวิตมากมายและชาวปัตตานีถูกจับเป็นเชลยศึกษากลับไปยังกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก และนี่คือครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของปัตตานีที่สยามเข้าไปแทรกแซงและแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนสุลต่าน

ควันกูลามิดิน (Tengku Lamidin) ได้รับเลือกจากกรุงเทพฯ ให้เป็นเจ้าเมืองใหม่ของปัตตานีและได้รับการบัญชาให้ส่งเครื่องราชัญญาภรณ์ไปยังกรุงเทพฯ เพื่อเป็นการแสดงความจำนง [30] แต่อำนาจและหน้าที่ของพระองค์ถูกคัดทอน เนื่องจากพระองค์มีความคิดแก้แค้น โกรธเคืองและต่อต้านสยาม ในปี ค.ศ. 1789 ควันกูลามิดินชักชวนองค์จักรพรรดิแห่งอันนัม (เวียดนาม) วางแผนต่อต้านสยามแต่ไม่สำเร็จ แต่ทุกอย่างก็เดินหน้าต่อไป ในตอนแรกควันกูลามิดินประสบผลสำเร็จเพราะมีกำลังเหนือกว่าสงขลาและปัตนุง หลังจากนั้นกองกำลังจากนครศรีธรรมราชได้จับไล่และโจมตีกองทัพปัตตานีล่าถอยกลับมายังเขตแดนสงขลา ปัตตานีที่เก่า ส่วนทางกรุงเทพฯก็ได้ยกพลลงมาปราบปรามทันทีเพื่อปราบจลาจล [33]

ผลของการเผชิญหน้าในครั้งนี้ทำให้ปัตตานียิ่งอ่อนแอลงไปอีก เพราะครั้งนี้ทางกรุงเทพฯ ไม่เพียงแต่ตัดสินใจแต่งตั้งเจ้าเมืองปัตตานีเท่านั้น แต่ยังแต่งตั้งตำแหน่งสำหรับคนสยามทำหน้าที่ดูแลการปกครองและการบริหารกิจการของรัฐ [33] อชิปไตและเอกราชของสุลต่านปัตตานีได้รับการกดขี่มากกว่าก่อนเสียอีก เพื่อจัดการรวมกลุ่มก่อจลาจล ทางกรุงเทพฯ ได้ส่งคนสยามไปตั้งรกรากในภูมิภาคนี้ [34] คาไลซ์ ปิงกาลัน (Datuk Pengkalan)

เจ้าเมืองปัตตานีคนใหม่รู้สึกลำบากใจในการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพก็เพราะอยู่ภายใต้
 สายตาของตัวแทนสยามในประเทศของพระองค์ ซึ่งมีตำแหน่งคอยกำกับดูแลอำนาจหน้าที่
 เจ้าเมืองปัตตานี เป็นการซ้ำเติมให้เกิดรอยร้าวทั้งสองฝ่าย นำมาซึ่งการก่อกบฏอีกครั้งหนึ่ง
 ภายใต้การนำของคาโต๊ะปังกาลัน ในปี ค.ศ. 1808 [35] ชาวสยามถูกขับไล่ออกจากปัตตานี
 และสงขลาไม่ช้าก็หมดกำลัง นครศรีธรรมราชล้มเหลวในการปราบกบฏ และพระยาขลาใหม่
 อีกครั้งหนึ่งต้องส่งกำลังทหารจากกรุงเทพฯเข้ามาแทรกเพื่อปราบการจลาจล ซึ่งได้ระงับลง
 ในปี ค.ศ. 1810 [36] ด้วยความเกรงว่ามีการก่อกบฏอีกในอนาคตของชาวมลายู ซึ่งได้เกิดขึ้น
 เป็นแบบอย่างมาก่อน ทางกรุงเทพฯได้แต่งตั้งชาวสยามชื่อ “นายขวิญชัย” เป็นเจ้าเมือง
 ปัตตานี [37] บรรดาญาติของเจ้าเมืองใหม่ถูกแต่งตั้งทุกแห่งในพื้นที่เพื่อเป็นเจ้าหน้าที่ชั้น
 ผู้ใหญ่ในปัตตานี ภายหลังจากเสียชีวิตของนายขวิญชัย น้องชายของท่านคือ “นายพวย” ด้
 รับการแต่งตั้งให้สืบทอดต่อ [38] การถูกขึ้นต่อด้านของชาวมลายูทำให้สยามจำเป็นต้องแต่งตั้ง
 เจ้าเมืองมลายูขึ้นใหม่ในปัตตานี ในปี ค.ศ. 1817 แต่เกิดขึ้นหลังจากแบ่งปัตตานีออกเป็น
 เมืองเล็ก ๆ คือ ปัตตานี ยะหริ่ง หนองจิก ยะลา รามัญ ตายบุรี และระแงะ (ดูตาราง 3 ด้าน
 หลัง) อย่างไรก็ตาม ยะหริ่งยังคงอยู่ภายใต้ นายพวยซึ่งเป็นเจ้าเมือง [39]

ในปี ค.ศ. 1831-1832 ได้เกิดกบฏต่อต้านสยามอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของ
 แพน-มลายู (Pan-Malay) ก่อการจลาจลมีหลายรัฐเข้าร่วม เช่น ตรังกานู กลันตัน เคะห์ เปรัก
 เซอร์ตางอร์ และเซียด ได้ระเบิดขึ้น แต่การกบฏล้มเหลว เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่สยาม ด้รับ
 ชัยชนะ กบฏเหนือปัตตานีและเคะห์ วัดพุทธขนาดใหญ่ถูกสร้างขึ้นที่สงขลา [40] นับตั้งแต่
 สนธิสัญญาเบอร์นี (Bemei Treaty) ในปี ค.ศ. 1826 รัฐมลายู เคะห์ กลันตัน ตรังกานู และ
 ปัตตานี ได้ถูกรวมอยู่ใต้ประเทศราชของไทย

ความพยายามก่อกบฏของชาวมลายูยังไม่จบลง เพราะในปี ค.ศ. 1838 เมื่อรัฐมลายู
 เคะห์ โจมตีคนสยามในเคะห์และผลักดันออกไปสู่สงขลา ชาวมลายูแห่งรัฐปัตตานีก็ให้
 ความร่วมมืออีกครั้ง ด้วยเหตุผลดังกล่าวทางกรุงเทพฯ เห็นชัดเจนและรู้สึกเหนื่อยล้ากับความ
 พยายามที่ไม่สิ้นสุดในรัฐมลายูภายใต้การควบคุมของสยามที่ไม่เป็นทางการ ดังนั้นเจ้าเมือง
 เคะห์ที่ถูกถอดถอนก็ได้รับการคืนสิทธิ์ฐานะให้ใหม่โดยสยามและรัฐปัตตานีก็ได้รับอนุญาต
 ให้ปฏิบัติตามประเพณีนิยมที่เคยมีข้อตกลงว่าทางกรุงเทพฯจะต้องไม่แทรกแซงภายในกิจการ
 ของปัตตานีให้น้อยที่สุด ในปี ค.ศ. 1842 ภายหลังจากเสียชีวิตของเจ้าเมืองยะหริ่งที่เป็น
 ชาวสยาม และแล้วเจ้าเมืองที่เป็นมลายูก็ได้รับการแต่งตั้งให้สืบทอดต่อจากท่าน [41] ปัตตานี
 ถูกวางอยู่ภายใต้ตุลาการมุฮัมมัดจากราชวงศ์กลันตัน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์

กลับคืนและราชวงศ์ปิตตานีก็มั่นคงต่อไป [42] (ดูตารางที่ 2 ด้านหลัง) เพราะฉะนั้น ภูมิภาคนี้โดยทั่วไปก็เกิดความสงบตลอดมาจนช่วงศตวรรษที่ 20

เกี่ยวกับเอกราชของรัฐปิตตานีสามารถมองได้จากข้อเท็จจริงในเรื่องของประเพณีอำนาจการตัดสินใจของเจ้าเมืองท้องถิ่น เฉกเช่น ระเบียบต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้รับการแทรกแซงโดยกรุงเทพฯ ยกเว้นเรื่องเครื่องราชันณาการจำเป็นต้องส่งสามปีต่อครั้ง “ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง” (Bungamas) ให้กรุงเทพฯ และเกี่ยวกับอำนาจของ “คำสัตย์ปฏิญาณ” การขึ้นครองราชย์ของรัฐปิตตานี กรุงเทพฯจะเป็นผู้ตั้งการ สำหรับในด้านกฎหมายตั้งแต่ปี ค.ศ. 1890 ในกรณีของรัฐปิตตานี กฎหมายอิสลามบังคับใช้ในปิตตานี เช่น การขโมย จะต้องคิดเงินและเสียค่าปรับ สำหรับผู้ที่ขาดการละหมาดวันศุกร์ก็จะถูกลงโทษ [43]

ในปี ค.ศ. 1890 ภายใต้อิทธิพลจากอังกฤษ สยามพยายามที่จะจัดการระบบบริหารราชการจังหวัดเสียใหม่ โดยมีความคิดที่จะควบคุมจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่รอบนอก [44] ข้าหลวง (Commissioners) ชาวสยามภายใต้คำแนะนำของข้าหลวงใหญ่ (High Commissioner) ประจำสงขลาถูกส่งไปยังรัฐปิตตานี พร้อมด้วยพระอักษรจากกษัตริย์แห่งกรุงสยาม ซึ่งมีใจความว่า “ข้าพเจ้าได้ส่งข้าหลวงมาเพื่อท่าน ถ้าท่านมีปัญหาอะไรในการบริหารคนของท่าน ท่านสามารถปรึกษาเขาได้ คิดว่าเป็นวิธีทางที่ดีที่สุด” [45] นโยบายนี้ในไม่ช้าก็นำไปสู่การแทรกแซงของสยามต่อกิจการท้องถิ่นโดยตรง ซึ่งเป็นการบ่อนทำลายอำนาจท้องถิ่นต่อไป อย่างไรก็ตาม อานันเดิล (Annandele) ได้ให้ความเห็นว่า “การปฏิรูปทุกอย่างกระทำในนามของเจ้าเมืองมลายู (Malay Rajas) ถึงแม้ว่าจะอยู่ภายใต้บัญชาที่ส่งมาจากกรุงเทพฯ ผ่านเจ้าคุณและข้าหลวงชาวสยามที่ประจำการในแต่ละหัวหน้าศาล” [44]

เสกียรติ คับเบิลยู คับเบิลยู (Skeat W.W.) ก็กล่าวเช่นเดียวกัน ในระหว่างที่เขาไปเยี่ยมตาตูปัน (Taluban สายบุรี) เขาคั่งข้องตั้งเถวว่า

“มีตำหนักอยู่สองตำหนักแยกกัน หนึ่งเป็นตำหนักของชาวสยาม (ไอโองและประดับด้วยธงชาติไทย) และอีกตำหนักหนึ่งเป็นของชาวมลายู ก่อนหน้านั้นศาลของมลายูสามารถกำหนดค่าปรับได้ไม่เกินหกสิบดอลลาร์ แต่เมื่อเร็ว ๆ นี้อำนาจของเขาถูกตัดทอนในระหว่างที่ข้าพเจ้าไปเยี่ยม คำพิพากษาทุกเรื่องจะต้องส่งขึ้นไปยังศาลสูงที่กรุงเทพฯ เพื่อการอนุมัติ” [47]

การประจำการของข้าหลวงและข้าราชการสยามเป็นการขู่เข็ญอย่างสาหัสและบ่อนทำลายระบบประเพณีอำนาจของเจ้าเมืองมลายูในรัฐปิตตานี มกาเร็ด แอล โคช (Margaret L. Koch) ได้กล่าวว่า “ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ของประเทศราชที่เก่าแก่ได้นำทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์มีการติดต่อโดยตรงน้อยมาก ความพยายามใหม่ที่จะทำให้รัฐปิตตานีเป็น

ส่วนหนึ่งของสยามไม่เพียงแต่นำทั้งสองไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง รวมทั้งชาวพุทธสยามและมลายูมุสลิมก็ขัดแย้งเช่นกัน ความพยายามที่จะหาข้าราชการที่เข้าใจประชาชนชาวมลายูและพูดภาษามลายูนั้นมีน้อยมาก เจ้าหน้าที่ชาวสยามทำให้ประชาชนชาวมลายูขุ่นเคือง โดยการใช้กฎหมายไทยพิจารณาและตัดสินคดีว่าเรื่องมรดกและการหย่าร้างประชาชนถูกบังคับให้ไปปรากฏตัวที่ศาลในวันศุกร์ ซึ่งมุสลิมจะต้องทำพิธีละหมาดร่วมกัน และทำการสาบานคนที่ตรงข้ามกับหลักความเชื่อของอิสลามและถูกจับกุมด้วยความทรนทาน ในระหว่างเดือนถือศีลอดผู้ชายถูกบังคับให้ทำงานกลางแดดเป็นเวลาอันยาวนาน มุสลิมบางคนถูกบังคับให้ดื่มหมูและบางคนถูกกดดันให้ดื่มพระพุทธรูปในงานรัฐพิธี การจับกุมและบีบบังคับสตรีกระทำเป็นประจำ เพราะสตรีได้เปลี่ยนนับถือศาสนาพุทธบ่อยครั้ง" [48]

ความโกรธเคืองต่อต้านชาวสยามที่พยายามปกครองพวกเขาโดยตรงได้ก่อความยุ่งยากขึ้น เจ้าเมืองมลายูแห่งรัฐปัตตานีที่ต่อสู้ด้วยความหมกหมองที่จะรักษาการปกครองตนเองโดยมีการวางแผนจะก่อกบฏขึ้น แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความพยายามที่จะวิ่งเต้นขอความเห็นอกเห็นใจจากอังกฤษให้การสนับสนุน แม้ว่าเจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวอังกฤษบางท่านที่อยู่ในมลายาจะเห็นอกเห็นใจเจ้าเมืองแห่งรัฐปัตตานีก็ตาม แต่จริง ๆ แล้วอังกฤษเองเกรงว่าเจ้าเมืองมลายูปัตตานีซึ่งหมกหมองอาจจะไปขอความช่วยเหลืออำนาจจากอาณานิคมอื่น ๆ เข้ามาแทรกแซงกิจการของปัตตานี เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษคัดค้านในเจตนารมณ์ของปัตตานี โดยอ้างเหตุผลว่าอังกฤษไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ วิธีนี้อาจจะนำไปสู่อุปสรรคกับสยามได้ [49]

อีกนัยหนึ่งสยามภายใต้การกดดันจากอังกฤษที่ขยายการควบคุมการบริหารการเมือง และเศรษฐกิจเหนือรัฐปัตตานีมลายู ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายที่อ้างสิทธิความยิ่งใหญ่ของการบริหารของสยามในภูมิภาคนี้ บรรดาเจ้าเมืองมลายูทุกฝ่ายยกเว้นเจ้าเมืองปัตตานีถูกขู่เชิญให้เซ็นใบเอกสารยกเลิกสิทธิตามประเพณีในการเป็นเจ้าเมืองของบรรดาหัวเมืองต่างๆ ในเจ็ดหัวเมืองมลายูปัตตานี ต่วนกู้อับดุลกาดีร์ (Tengku Abdul Kadir) เจ้าเมืองปัตตานีปฏิเสธที่จะยอมมอบสิทธิตามประเพณีของความเป็นเจ้าเมืองของพระองค์ ในที่สุดพระองค์ถูกบังคับและถูกลักพาไปยังเรือปืนของสยามออกจากปัตตานีไปยังกรุงเทพฯ หลังจากนั้นพระองค์ถูกย้ายไปยังจุดหมายที่เรืออนาพิษณุโลกในชื่อหาหมื่นพระบรมเชษานุภาพ กบฏต่อกษัตริย์แห่งกรุงสยาม [50] เป็นที่ประจักษ์ว่าอิทธิพลของแสวตันัม (Swettenham) พระองค์ได้รับการปล่อยในปี ค.ศ. 1905 และกลับมายังปัตตานี หลังจากนั้นพระองค์ก็ตัดสินใจไปประทับที่กลันตัน [51] ในปี ค.ศ. 1923 พระองค์มีส่วนเกี่ยวข้องในการสมรู้ร่วมคิดที่จะ

ต่อต้านสยามอีกครั้งหนึ่ง หลังจากเหตุการณ์นั้นพระองค์ได้ลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่กัมพูชา จนกระทั่งพระองค์สิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. 1933 [52]

เริ่มตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 สยามได้ปกครองภูมิภาคปัตตานีโดยตรง นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1901 การดำเนินการจัดระเบียบการปกครองใหม่ในรูปแบบภูมิภาคที่ได้ดำเนินการทั่วราชอาณาจักรสยาม สำหรับรัฐปัตตานีได้จัดรูปแบบการบริหารที่เป็นรูปแบบการรวมกลุ่มกัน เรียกว่า “บริเวณเจ็ดหัวเมือง” [53] บรรดาเจ้าเมืองมลายูในรัฐปัตตานีถ้าเห็นด้วยที่จะประนีประนอมสิทธิทางการเมืองตามประเพณีก็จะได้รับการรักษาให้อยู่ในตำแหน่งไว้และจะแทนที่โดยชาวไทยพุทธ ภายหลังจากเสียชีวิตหรือออกจากราชการเท่านั้นและอำนาจหน้าที่ของเขาไม่ว่าจะท่าใด ๆ ก็จะไม่เหมือนอย่างสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1902 ชาวมลายูได้สูญเสียอำนาจทางการเมืองและการปกครองตนเองในรัฐปัตตานี ศาสนาอิสลามได้รับการอุปถัมภ์ต่อไปโดยผู้ปกครองสยาม ดังนั้นในปี ค.ศ.1901 กษัตริย์แห่งกรุงสยามได้ตราพระราชกฤษฎีกาที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลามว่าด้วยเรื่องครอบครัวและมรดก เพื่อเป็นการเชิดชูและผลประโยชน์ของราษฎรมลายูของพระองค์ในรัฐปัตตานี [54] ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์ เวลล่า (Vella) ได้กล่าวไว้ว่า ในบรรดาชนส่วนน้อยทั้งหลายชาวมลายูได้รับการเอาใจใส่และเอาอกเอาใจมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ [55] แม้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาในปี ค.ศ.1921 เป็นการศึกษาภาคบังคับก็ตาม “ไม่มีอุปสรรคใด ๆ ที่ขัดขวางการสอนภาษามลายู” [56] พระองค์ได้อนุญาตให้ลูกเชื้อสายในปัตตานีสามารถสวมใส่หมวกคามแบบมลายูนิยมนแทนที่ปฏิบัติตามระเบียบของหมวกลูกเสือ ซึ่งพิจารณาว่าไม่เหมาะสมสำหรับเด็กในท้องถิ่น [57]

ในปี ค.ศ. 1906 รัฐปัตตานีได้รวมอาณาเขตการปกครองเป็นหนึ่งเขตเรียกว่า “มณฑลปัตตานี” ประกอบด้วยจังหวัดยะลา นราธิวาส ปัตตานี และสายบุรี [58] (ดูแผนภูมิการพัฒนาการทางการเมืองด้านหลัง) ในปี ค.ศ. 1932 ได้ยกเลิกระบบการปกครองแบบมณฑล ภูมิภาคปัตตานีได้แบ่งออกเป็นจังหวัดคือ ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส [59] ดันปี ค.ศ.1909 การเซ็นสัญญาอังกฤษ-สยาม (Anglo-Siamese) ภูมิภาคปัตตานี ซึ่ง “ได้เป็นประเด็นหลักที่เป็นเครื่องช่วยในการอภิปรายเพื่อเตรียมการสนธิสัญญาถูกยกเลิกจากประเด็นอภิปราย [60] การถอดถอนสุลต่านแห่งปัตตานีซึ่งได้กระทำตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 และเกือบจะสมบูรณ์ทั้งหมดในปี 1902 และจะกลับมาเป็นอีกไม่ได้ แน่นอนขกวันพระบรมองค์อนุวงศ์ของปัตตานี เถกเช่น ต่วนกู อับดุลกาเดร์ (Tengku Abdul Kadir) ซึ่งพระองค์ปฏิเสธที่จะร่วมมือ

กับสยาม และพระองค์ยังส่งแก๊งกำลังในทางที่ผิดกฎหมาย ระยะต่อมามีการสนับสนุนอาหารราคาสูงแก่ชาวมลายู มุสลิมในปัตตานีเพื่อการแบ่งแยกดินแดนจนถึงคราบทุกวันนี้

ภายหลังการเซ็นสัญญาอังกฤษ-สยาม ในปี ค.ศ. 1909 ปัตตานีสิ้นสุดความเป็นราชอาณาจักรมลายูอีกต่อไป ที่เหลือก็คือ จังหวัดที่มีจำนวนประชากรมุสลิมมลายูที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยามประวัติศาสตร์ปัตตานีหลังปี ค.ศ. 1909 สามารถที่จะเรียกเพียงว่าเป็นประวัติศาสตร์ของชาวมลายูมุสลิมส่วนน้อยในประเทศไทยจนตราบเท่าทุกวันนี้

2. การเข้ามาของศาสนาอิสลามสู่ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี

ประวัติศาสตร์ของอิสลามในภูมิภาคปัตตานีมีความสลับซับซ้อนมันไม่ง่ายนักที่จะตอบคำถามว่า ใครเป็นผู้นำอิสลามเข้ามาที่ปัตตานี เมื่อไหร่ จากไหน และเข้ามาในรูปแบบใด ความจริงแล้วการทำให้เป็นอิสลามไม่มีสิ่งใดเริ่มต้นที่แน่ชัด และเป็นที่น่าอนว่าไม่มีจุดจบหรือสิ้นสุด เท่าที่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามในปัตตานี สามารถกล่าวได้ว่า มีข้อมูลน้อยมาก ไม่ว่าจะในประเทศหรือต่างประเทศที่สามารถจะหามาได้ เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย แม้งานวิจัยเกี่ยวกับอิสลามในปัตตานีจะเป็นวิจัยโดยนักวิชาการท้องถิ่นหรือนักวิชาการตะวันตกก็มีน้อยมากเช่นกัน

ก่อนที่จะพูดถึงอิสลามเข้าสู่ภูมิภาคปัตตานี เห็นควรที่จะพูดถึงในทัศนะที่กว้างว่าอิสลามเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยภาพรวม บางทีอาจเป็นการกรุยทางสำหรับความเข้าใจว่า อิสลามเข้าสู่ภูมิภาคปัตตานีครั้งแรกอย่างไร ประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลามบริเวณนี้มีความสลับซับซ้อนพอสมควร ศาสนาฮินดู-พราหมณ์เป็นศาสนาแรกที่เข้าสู่บริเวณนี้ ตามมาด้วยศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม และท้ายสุดคือศาสนาคริสต์เตียน ตามลำดับ [61] ก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเข้าสู่ภูมิภาคโลกมลายู ประชากรชาวมลายูได้นับถือศาสนาฮินดู-พราหมณ์และพุทธ แต่ยังมีบางกลุ่มยังยึดมั่นในความเชื่อของภูตผีวิญญาณตามเดิม (Animism) ประเพณีศาสนาที่ยิ่งใหญ่นี้มีอิทธิพลต่อแบบแผนชาวพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง สำหรับศาสนาอิสลามแล้วมีผลกระทบอย่างต่อเนื่องและขยายขอบเขตต่อวิถีชีวิตของสังคมวัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ [62]

แม้ว่าการติดต่อระหว่างประเทศอาหรับกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดำเนินการอย่างรวดเร็วที่สุดก็ประมาณศตวรรษที่ 4 และการค้าระหว่างเปอร์เซียและอาหรับได้ก่อตั้งตราบการค้าอย่างรวดเร็วที่สุดก็ประมาณศตวรรษที่ 9 การรับนับถือศาสนาอิสลามของมวลประชาชน

ในทัศนะทางสังคมวิทยายังไม่เกิดขึ้น จนกว่าปลายศตวรรษที่ 13 [63] ความเห็นพ้องต้องกันระหว่างนักวิชาการรุ่นใหม่ว่าอยู่ในห้วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1292 - 1390 [64] โดยทั่วไปแล้วพ่อค้าเปอร์เซียและอาหรับไม่ประสบผลสำเร็จในการปลูกฝังประเพณีทางศาสนาของเขา อาณานิคมและพวกเขาไม่ยืนยงหรือไม่ถาวร [65]

ความเข้มข้นของการเปลี่ยนศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำเป็นจะต้องรอคอยการปลูกฝังอิสลามในบริเวณกujurาสตี (Gujarati) ทางตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย การเพิ่มจำนวนประชากรมุสลิมบริเวณชายฝั่งมาลาบา (Malabar) และโคโรมันเดล (Coromandel) การพัฒนาการของลัทธิซุฟี (Sufism = ความบริสุทธิ์หรือผู้รักความรู้) และการล่มสลายของมัมคาค ในปี ค.ศ. 1258 [66] ในบริบทของการเคลื่อนไหวโลกอิสลาม เมื่อการรุกรานของมองโกลและผลลัพธ์ของการล่มสลายนครมัมคาค นำไปสู่การอพยพนักวิชาการและนักเผยแพร่มุสลิมครั้งใหญ่ไปสู่เอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นควบคู่กับการกำเนิดลัทธิซุฟี ขบวนการนิยมความลึกลับ (Mysticism) ได้เป็นตัวแปรที่สำคัญของอิสลามในการปูทางให้กิจการของนักเผยแพร่ศาสนาประสบผลสำเร็จ ลัทธิซุฟีก็เหมือนศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธซึ่งดำเนินการมันด้วย ทั้งใช้ความคิดเห็นง่าย ๆ ทำตัวเองให้เข้ากับแบบชุมชน ความลึกลับและจิตใจของชาวพื้นเมือง [67] พ่อค้ามุสลิมจากอินเดียก็ให้ความสนใจและกระตือรือร้นในลัทธิซุฟี ซึ่งช่วยก่อตั้งอิสลามในรัฐเจ้าเมืองนักการค้าแห่งสุมาตราเหนือ (North Sumatra) เซลิบีส (Celebes) จาว่า (Java) และบางส่วนของคาบสมุทรมาลาคา (Malay Peninsula)

การเปลี่ยนนับถือศาสนาของมวลประชากร เจ้าเมืองและรัฐต่าง ๆ เป็นอิสลามได้เริ่มขึ้นระหว่างปลายศตวรรษที่ 13 ปาไซ (Pasai) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสุมาตราซึ่งเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญ อยู่ใกล้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศูนย์กลางโลกอิสลามตะวันออกกลางและอินเดีย ดังนั้นเมืองปาไซ (Pasai) เป็นหนึ่งในจำนวนเมืองอิสลามระยะแรกในภูมิภาคนี้ นักวิชาการหลายท่านที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามในโลกมาลาคาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า อิบนิ บาดูเตาะ (Ibn Batuta) นักเดินทางชาวมออคโค (Moroccan) ผู้ยิ่งใหญ่ได้แวะเยี่ยมปาไซ ในปี ค.ศ. 1345 และเขาได้บรรยายว่าประชาชนเป็นมุสลิมแล้ว มาโคโปโล (Marco Polo) เคยอยู่ในบริเวณนั้นราวปี ค.ศ. 1292 และได้อธิบายว่า เปอร์ลัก (Perlak) ก็เป็นมุสลิม ในขณะที่ ทอมเปเรส (Tome Pires) ในหนังสือของเขา ซุมตา โอเรียนทัล (Suma Oriental) ซึ่งเขียนแล้วเสร็จในปี ค.ศ. 1515 ได้อธิบายว่าเมืองปาไซเป็นเมืองมหานคร (Cosmopolitan) ซึ่งมุสลิมเป็นประชากรหลักในจำนวนนั้นมีชาวเบงกาลี

(Bangalis) เค่นเป็นพิเศษ [68] จากปาไซอิสลามได้แผ่ขยายไปยังมาละกา (Malacca) สามารถ
 กั้นนิษฐานได้โดยผ่านการสมรสระหว่างเจ้าเมืองมาละกากับเจ้าหญิงมุสลิมแห่งปาไซ [59]
 หลังจากนั้นปาไซและมาละกาทั้งคู่ได้กลายเป็นศูนย์กลางของนักเผยแผร์และศูนย์กลาง
 สำหรับการขยายอิสลามไปทั่วหมู่เกาะมลายู (Malay Archipelago)

มันเป็นการยากที่จะกำหนดวันที่ก่อตั้ง ที่แน่นอนในการเปลี่ยนมานับถือศาสนา
 อิสลามในภูมิภาคปัตตานี แม้ว่านักวิชาการจะให้น้ำหนักว่าอิสลามได้เข้าสู่ปัตตานี ก่อนหน้า
 เข้าสู่มาละกาก็ตาม แต่ก็ไม่มีหลักฐานที่มั่นคงที่สามารถยืนยันและสนับสนุนในเรื่องนี้ [70]
 แต่เดอริเดีย (d'Eredia) เขียนไว้ในปี ค.ศ. 1613 กล่าวว่า ปัตตานีได้รับนับถือศาสนาอิสลาม
 ก่อนมาละกา โดยเหตุที่เป็นที่รู้จักว่าธรรมเนียมนิยมปัตตานีเป็นดินแดนแห่งสันติแห่ง
 แรก "abode of peace" (Darul-Salam) ในภูมิภาค [71] อย่างไรก็ตาม ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้
 ตั้งข้อสันนิษฐานว่าชาวพื้นเมืองได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามระหว่างศตวรรษที่ 13 หรือ
 14 [72] ดี ดับเบิลยู เจ ดริว (D.W.J. Drews) ในงานวิจัยของเขา "การมาถึงของอิสลามสู่อิน
 โดนีเซีย" พบว่า ตรังกานุ (Tranggano) เพื่อนบ้านของปัตตานี ศาสนาใหม่ได้ก่อตั้งอย่างมั่ง
 คั่งราวปี ค.ศ. 1386 หรือ 1387 อย่างช้าที่สุด [73] เพราะฉะนั้นการลงความเห็นที่ ทิวและว้ายด์
 (Teeuw and Wyatt) ได้สรุปว่า

"มันไม่มีเหตุผลว่าทำไมไม่ถึงปัตตานี ซึ่งอยู่ใกล้ในเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 กับการให้ชื่อเสียงแก่ปัตตานีว่าเป็นศูนย์กลางอิสลามในยุคแรก ๆ" [74]

ต้องขอบคุณ ทิวและว้ายด์ และ "ประวัติปัตตานี" ที่เป็นนักวิชาการที่ทุ่มเทการ
 ศึกษาเรื่องนี้ ทำให้เรามีความคิดเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นและเกี่ยวข้องกับกระบวนการทำให้
 เป็นอิสลามในภูมิภาคปัตตานี

ในทัศนะของ ดี.จี.อี. ฮอลล์ (D.G.D.Hall) ปัตตานีได้รับอิสลามมาจากมาละกา
 [75] ในศตวรรษที่ 15 มาละกาตามศกภาพภูมิศาสตร์แล้วตั้งอยู่ใจกลางของหมู่เกาะ ไคร ๆ
 ก็ว่าเป็นเมืองมหานครทางการค้า ระหว่างศตวรรษที่ 15 มาละกาก็ยังเป็นศูนย์กลางสังคม
 วัฒนธรรมและการเมืองสำหรับนักเผยแผร์อิสลามของชาวมุสลิมพื้นเมืองแห่งภูมิภาค [76]
 อย่างไรก็ตามจากแหล่งข้อมูลหนึ่งกล่าวว่า อิสลามได้มาถึงราชอาณาจักรปัตตานีในต้น
 ศตวรรษที่ 10 ซึ่งถูกนำมาโดยนักเผยแผร์ที่เป็นพ่อค้าชาวอาหรับ [77] แต่สำหรับปีดังกล่าว
 เหมือนจะเร็วไปหน่อย ด้วยเหตุที่ขณะนั้น ราชอาณาจักรปัตตานี รู้จักกันในนามลังกาสุกะ
 (Langkasuka) ราชอาณาจักรมลายูปัตตานียังไม่เกิดขึ้นอีก [78] ราชสำนักเก่าของลังกาสุกะ
 ซึ่งรู้จักในนาม โกลาละสิณัย (Kota Mahligai) ปัจจุบันนี้อยู่ที่อำเภอยะรัง 15 กิโลเมตร ห่างจาก

ตัวเมืองปัตตานี จากแหล่งข้อมูลเดียวกัน กล่าวว่ ภูมิภาคปัตตานีได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามระหว่างลังกาสุกะแล้ว แต่ไม่มีหลักฐานยืนยันในข้อสมมุติฐานดังกล่าว เป็นไปได้ว่า ได้มาถึงปัตตานีในช่วงปลายของราชอาณาจักรลังกาสุกะ ราวศตวรรษที่ 13 หรือ 14 ข้อสันนิษฐานนี้ขึ้นอยู่กับหนังสือประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“ที่โกตามะลิขัยมีชาวมลายูมาจากประเทศซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นเร็ว ๆ นี้ ทวงภาคใต้ของมาลาชาและมาจากหมู่เกาะสุมาตรา เขาเหล่านั้นมาตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล” [79]

ชาวมลายูเหล่านี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ชาวมลายูที่มาจากปาไซ (Pasai) ซึ่งตั้งหมู่บ้านตนเองที่บ้านปาไซ และชาวมลายูที่มาจากมือเซะ (Gersik) ตั้งหมู่บ้านของตนอยู่ที่กรือเซะ [80] ทั้งสองกลุ่มได้ตั้งชื่อหมู่บ้านของตนเองตามชื่อเมืองที่ตนมา ในขณะที่นั้นราชอาณาจักรมลายูปัตตานียังไม่ได้ก่อตั้งขึ้น จนกว่าพญาสุอินธิราหรือพญาสุนักปาแห่งโกตามะลิขัยได้ย้ายราชธานีไปยังหมู่บ้านกรือเซะ และแล้วราชอาณาจักรมลายูปัตตานีก็ได้ก่อตั้งขึ้น ภายหลังจากที่พระองค์ได้ย้ายไปยังกรือเซะ พระองค์รับสั่งให้มีการสร้างวังใหม่ใกล้กับหมู่บ้านเปาะตานี (Pak Tani) ดังนั้นราชอาณาจักรมลายูปัตตานีก็ได้ก่อตั้งขึ้นมาสำหรับราชอาณาจักรลังกาสุกะถูกยกเลิกไปโดยปริยายและเสื่อมลงในที่สุด [81]

กลับไปสู่คำถามที่ว่า ใครเป็นคนนำอิสลามเข้าสู่ปัตตานี เมื่อไหร่ จากไหน และมันมาในรูปแบบใด จากคำถามดังกล่าวสามารถที่จะนำขึ้นมาอ้าง ในคำพูดของชุกรี ได้คือ

“บนเกาะสุมาตราได้เกิดเมืองหนึ่งชื่อว่าปาไซ ซึ่งประชาชนได้รับนับถือศาสนาอิสลาม แต่รอบ ๆ เมืองนั้นยังมีประชาชนจำนวนมากยังคงนับถือศาสนาฮินดู เพราะฉะนั้นเมืองปาไซถูกชาวฮินดูโจมตีบ่อยครั้ง จึงเป็นสาเหตุให้มุสลิมในเมืองปาไซไม่สามารถอดทนต่อชีวิตที่ยากลำบากได้ บางคนได้ออกไปอยู่ในเมืองอื่น ๆ เพื่อความปลอดภัยของชีวิตตนเอง ในจำนวนนั้นก็ได้มุ่งเส้นทางไปสู่ปัตตานี ดังนั้นปัตตานีก็ได้เริ่มต้อนรับมุสลิมที่มาจากปาไซ พวกเขาเหล่านั้นได้สร้างหมู่บ้านของตนเองและทุกคนที่มาจากปาไซก็อยู่ในหมู่บ้านนี้ พวกเขาตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านปาไซ トラบถึงทุกวันนี้” [82]

จากเรื่องราวของอิบราฮิม ชุกรีสามารถลงความเห็นได้ว่า ในจำนวนประชาชนที่มาจากปาไซ มีผู้รู้และมีวุฒิภาวะพร้อม ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็เข้าใจหลักการพื้นฐานของอิสลามหนึ่งท่าน เพราะชาวมลายูมุสลิมแห่งปาไซทำให้อิสลามเริ่มแผ่ขยายบนพื้นที่แห่งดินแดนปัตตานี ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ปาไซเป็นหนึ่งในจำนวนเมืองอิสลามในระยะแรก ๆ ที่ได้รับศาสนาอิสลามในสุมาตรา ทั้งนี้ได้รับหลักฐานยืนยันอย่างแข็งแรง โดย เอ.เอช. จอห์น (A.H. John) เขากล่าวว่า “งานเขียนจำนวนมากเวลาพูดถึงการทำให้เป็นอิสลามในเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้มักจะเริ่มด้วย ปาไซ ซึ่งเป็นเมืองท่าตลอดชายฝั่งทางตะวันออกเฉียงเหนือของสุมาตรา” [83]

ตามฮิกายัตราชา-ราชาปาไซ (Hikayat Raja-Raja Pasai) และสี่ชานระฆัง (Sajarah Melayu) กล่าวว่า อิสลามในปาไซได้รับการนำเสนอโดย เชค อิสมาแอล (Shaykh Ismail) จากเมกกะ (Mecca) ได้เปลี่ยนนับถือศาสนาอิสลามก่อนหน้าที่เจ้าเมืองและคณะรัฐมนตรีเสียอีก ยิ่งกว่านั้นตามฮิกายัต ราชา-ราชาปาไซ กล่าวว่า

“เจ้าเมืองหรือผู้ปกครองในขณะนั้นยังคงนับถือศาสนาฮินดู และเป็นไปได้ว่า เจ้าเมืองและท่านอื่นๆ ได้ก่อกวนชาวมุสลิมท้องถิ่น ด้วยเหตุผลดังกล่าวเป็นไปได้ว่า ชาวมุสลิมปาไซบางคนได้ออกจากปาไซไปอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ อย่างเช่น กัตตันตัน (Kelantan) ตรังกานุ (Trengganu) เคคะห์ (Kedah) ฟิลิปปินส์ (Philippines) ซูลาเวซี (Sulawesi) และ ปัตตานี” [85]

เมื่อชาวมุสลิมจากปาไซมาถึงภูมิภาคปัตตานี เขาเหล่านั้นมิได้ทำให้เจ้าเมืองปัตตานีรับนับถือศาสนาอิสลามทันที แต่เป็นที่เชื่อว่าชาวมุสลิมปาไซคงเป็นชาวมลายูกลุ่มแรกที่อยู่ในภูมิภาคปัตตานี เพราะว่าจะขณะนั้นพวกเขาเป็นมุสลิมแล้ว และเป็นชนส่วนน้อยในภูมิภาคปัตตานี พวกเขาได้สร้างหมู่บ้านของตนเองเรียกว่า หมู่บ้านปาไซ (Kampung Pasai) ซึ่งยังมีอยู่ตราบทุกวันนี้ [86] เป็นข้อที่น่าสังเกตยิ่งว่า คามัทศนะของ เอ.บางนารา (A. Bangnara) เจ้าของหนังสือ “ปัตตานีอดีตและปัจจุบัน (Patani : Dahulu dan Sekarang)” กล่าวว่า อิสลามมาถึงภูมิภาคปัตตานีในต้นศตวรรษที่ 10 หมายความว่า สามร้อยปีก่อนหน้าที่เจ้าเมืองหรือผู้ปกครองของปัตตานีจะรับนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งสันนิษฐานว่า อิสลามถูกนำมาด้วยพ่อค้าชาวอาหรับ และเขายังเชื่ออีกว่า ประชาชนเป็นผู้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามก่อนมิใช่ผู้ปกครอง [87] อย่างไรก็ตาม ยังเป็นประเด็นปัญหาว่า พ่อค้าชาวอาหรับได้เผยแพร่ศาสนาอิสลามให้กับชาวพื้นเมืองหรือไม่ แน่นอนอิสลามมาสู่ปัตตานีมิใช่ในความหมายที่พ่อค้าชาวอาหรับเหล่านั้นเป็นมุสลิม แต่ก็ยังเป็นข้อสงสัยว่า ความจริงแล้วชาวพื้นเมืองได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามในช่วงของราชอาณาจักรลังกาสุกะหรือไม่

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ชาวมุสลิมปาไซคงเป็นมุสลิมกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่ที่ปัตตานี (คงจะเป็นปลายของราชอาณาจักรลังกาสุกะ) เพราะว่าจะในขณะนั้นราชอาณาจักรมลายูปัตตานียังไม่เกิดขึ้น เพียงแต่กลุ่มชาวประมงเล็ก ๆ ที่อาศัยอยู่ตามบริเวณชายฝั่ง คามัทศนะกริได้ชี้ให้เห็น

“ในขณะที่นั้นบนชายฝั่งของเมืองปัตตานี มีหมู่บ้านที่ถูกสร้างขึ้นมาครั้งแรกโดยชาวประมงผู้เผ่ามีชื่อว่า “ตานี” ผู้เผ่าท่านนี้เป็นคนที่มีกิริยามารยาทงามและอ่อนโยนสุภาพ ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มของชาวประมงที่นั่น ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านนี้ให้ความเคารพและยกย่องเขา และเขาได้รับเกียรติจากชาวบ้านเรียกว่า บาบะ (Bapak) และเรียกเขาว่า “ปะตานี” หมู่บ้านนี้นับวันประชากรก็เพิ่มมากขึ้น ๆ ในที่สุดหมู่บ้านนี้เรียกว่า หมู่บ้านปะตานี” (Kampung Pak Tani) [88]

อย่างไรก็ตามความเห็นของ ทิวและว้ายด์ (Teeuw and Wyatt) เรียกท่านผู้เผ่าคนนี้ว่า “อินเจ๊ะ ตานี” (Encik Tani) [89] เรามาดูคำว่า “بابะ” (Bapak) หรือ “ปะ” (Pak) หมายถึง พ่อ, ผู้ก่อตั้งหรือผู้นำ ปกติแล้วคำ ๆ นี้จะใช้ในสังคมอินโดนีเซีย จะใช้เรียกชายผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีอายุมากกว่า ในขณะที่คำว่า “อินเจ๊ะ” (Encik) ปกติแล้วจะใช้ในสังคมมาเลเซีย เรียกชายผู้อาวุโสหรืออายุมากกว่า เป็นไปได้ว่า “ปะตานี” เป็นบุคคลที่มาจากเมืองปาไซของอินโดนีเซีย ซึ่งสามารถดูได้ในหนังสือ “ประวัติปัตตานี” (The story of Patani) เมื่อพญาคูณักปาถมผู้เผ่าคนนี้ว่า “ท่านมาจากไหน” ได้รับคำตอบว่า “เราเป็นข้าทาสของพระองค์ เค็มที่เรายู่ที่เมืองโกดามะลิชัย” [90] เป็นที่ชัดเจนแล้วว่า “ปะตานีหรืออินเจ๊ะตานี” เป็นชาวมลายูมุสลิมจากปาไซ ซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองโกดามะลิชัย (Kota Mahligai) เช่นกัน

เมื่อพญาคูณักปาถหรือพญาคูณักปาได้เคลื่อนย้ายลงล่องกระแสน้ำไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่หมู่บ้านกรือเซะ ซึ่งมีชื่อว่า ปัตตานี แคนสันติ (Patani Abode of Peace) [91] และพระองค์รับสั่งให้สร้างพระราชวังใหม่ที่หมู่บ้านปะตานี และแล้วราชอาณาจักรมลายูปัตตานีก็เกิดขึ้น [92] พญาคูณักปาก็เป็นกษัตริย์องค์แรกของราชอาณาจักรมลายูปัตตานี พระองค์มีราชโอรสและราชธิดารวมสามพระองค์ องค์โตทรงพระนามว่า “กูรูปพิชัยไปหน้า” องค์กลางทรงพระนามว่า “ถ้วนกูมหาชัย” และราชธิดาองค์เล็กทรงพระนามว่า “มหาชัยไปหลัง” [93] ข้อสังเกตก็คือ แม้ว่า พญาคูณักปามาเป็นกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรมลายูปัตตานีแล้วก็ตาม ขณะนั้นพระองค์และราชอาณาจักรยังคงเป็น “คนนอกศาสนา” (Pagan) คือยังนับถือพุทธศาสนา [94] จนกระทั่งพระองค์ทรงประชวรแล้วได้รับการรักษาโดย เช็คสะอิด (Shaykh Said) บุคคลที่มาจากปาไซ แล้วพระองค์ก็ได้เปลี่ยนศาสนาเป็นมุสลิม

สืบเนื่องในพระราชพิธีเปลี่ยนศาสนาของพระองค์ ท่านเช็คสะอิดได้สอนพระองค์และบรรดาคณะรัฐมนตรี ข้าราชการและข้าราชการบริพารเกี่ยวกับหลักความเชื่อในอิสลาม และท่านเช็คสะอิดได้ตั้งพระนามของพระองค์ว่า “สุลต่าน อิสมาแอต ซะห์ ซิลตุลเตาะห์ ฟิลาฮัม (Sultan Ismail Shah Zillullah Fil' Alam) และตั้งพระนามให้ราชโอรสและราชธิดาเช่นกัน

ข้อที่น่าสังเกตยิ่งก็คือ บรรดาเจ้าเมืองหรือผู้ปกครองมลายูเมื่อเปลี่ยนศาสนามารับอิสลามแล้ว จะเปลี่ยนเป็นชื่อมุสลิมนั้นที่ อย่างเช่น เอ.ซี.มิลเนอร์ (A.C.Milner) ได้เขียนไว้:-

“เจ้าเมืองหรือพระราชามลายูบ่อยครั้งที่จะเห็นภาพภายหลังจากเปลี่ยนมานับถือ ศาสนาอิสลาม แล้วพระองค์จะได้รับบรรดาศักดิ์ตามประเพณีมุสลิมทันที ตามฮิกายัต ราชาราช ปาไซ (Hikayat Raja - Raja Pasai) มีเราะ ซิฏู (Merah Situ) เจ้าเมืองปาไซได้รับ บรรดาศักดิ์เป็นภาษาอาหรับว่า “สุลต่าน” ซึ่งบรรดาเจ้าเมืองในหมู่เกาะของพระองค์ก็จะได้รับ บรรดาศักดิ์เช่นกัน ในที่ประชุมของราชสำนักบรรดาหัวหน้าและประชาชนจะประกาศว่า “มีเราะ ซิฏู เป็นนางของพระเจ้าเป็นเจ้าบนหน้าแผ่นดิน” (Zillullah Fil'Alam) [96]

ดังนั้นจึงไม่แปลกใจว่าพญาตุ้มปาแห่งปัตตานีก็ได้บรรดาศักดิ์เป็น สุลต่าน อิสมาแอลชะห์ ซิลลุลเลาะห์ ฟิลอาลัม (Sultan Ismail syah zillullah Fil-Alam) เมื่อพระองค์ เปลี่ยนศาสนามารับอิสลาม ข้อสังเกตที่น่าสนใจยิ่งก็คือ เจ้าเมืองแห่งปาไซ และปัตตานี ได้บรรดาศักดิ์เหมือนกัน คือ “สุลต่าน” (Sultan) และ “นางของพระเจ้าเป็นเจ้าบนหน้าแผ่นดิน” (Zillullah Fil' Alam)เป็นที่แน่ชัดแล้วว่าปาไซมีบทบาทสำคัญในการทำให้ปัตตานีเป็นอิสลาม มีนลุมฝังศพมุสลิมจำนวนมากถูกค้นพบในจังหวัดของปาไซได้ระบุปีก่อนคริสตศักราชที่ 15 ยิ่งกว่านั้น พบหลุมฝังศพของ มีเราะ ซิฏู ได้จารึกอักษรภาษาอาหรับระบุปี ค.ศ. 1297 [97] ตามที่ได้อ้างไปแล้วข้างต้นใน ฮิกายัต ราชาราช ปาไซ และสือยาเราะมลายู อิสลามใน ปาไซได้รับการแนะนำโดยเชคอิสลามแอล จากเมกกะ [98] ตามหนังสือ ฮิกายัตปัตตานีว่า เจ้าเมืองปัตตานี หลังจากพระองค์ได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม พระองค์ได้รับ บรรดาศักดิ์เป็น “สุลต่านอิสมาแอลชะห์” และเชื่อว่าพระองค์เป็นปฐมกษัตริย์ของปัตตานี พระองค์แรกและอิสลามในปัตตานีได้รับการแนะนำโดยเชคสะอิดผู้ซึ่งแน่นอนเป็นชาว อาหรับ [99] อย่างไรก็ตาม ตามทัศนะของผู้เขียน เชคสะอิด ไม่เพียงแต่เป็นชาวอาหรับ เท่านั้น แต่ท่านยังเป็นนักเผยแผร์ศาสนาด้วย เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าในยุคนั้นมีพ่อค้า ชาวอาหรับมาค้าขายกับประชาชนในหมู่เกาะมลายู ในขณะที่เดียวกันพวกพ่อค้าเหล่านั้นก็ เผยแผร์ศาสนาอิสลามไปด้วย ประการหนึ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาก็คือคำว่า “เชค” (Shaykh) ในช่วงนั้นมักจะใช้เรียกพวกพ่อค้าชาวอาหรับและนักเผยแผร์ศาสนาอิสลาม เช่นกัน นี้ก็แสดงให้เห็นว่าศาสนาอิสลามในปัตตานี ได้รับการแนะนำเป็นทางการโดยชาว อาหรับ ก็คือท่านเชคสะอิด นักเผยแผร์ศาสนาที่มาจากปาไซ ตั้งแต่นั้นมาปัตตานีก็ได้กลายเป็นนครรัฐอิสลามเป็นทางการ [100]

ตามฮาวส์อัब्ดุลเลาะห์ (Hawash Abdullah) กล่าวไว้ว่า ส่วนมากนักเผยแพร่ศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเป็นลูกหลานของ บานี อับบัส (Bani Abbas) มาสู่หมู่เกาะมลายู (Malay archipelago) อยู่ระหว่างปี ค.ศ. 1400 เป็นต้นไป ในจำนวนอุลามาฮ์ รุฟีที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับ คือ เชค ซาฟิอูดดีน อัล-อับบาซิด (Shaykh Safiuddin Al-Abbasid) ผู้ซึ่งเผยแพร่ศาสนาอิสลามที่ปัตตานี ท่านมีศักดิ์เป็นลูกหลานของ อับบัส บิน อับดุลมูฏอบลิบ (Abbas bin Abdul Muthalib) (มีศักดิ์เป็นน้าชายท่านศาสดามุฮัมมัด) เชค สะอิด อัล-บัสรา (Shaykh Sa'id al-Basra) และเชคฆอมบือท อับดุล มูบิน (Shaykh Gombak Abdul Mubin) [101] ในทัศนะของผู้เขียนอุลามาฮ์ทั้งสามท่านนี้ได้มาสู่ปัตตานี ต่างวาระต่างกาลเวลา ยกตัวอย่าง ฮิกายัตปัตตานี (Hikayat Patani) กล่าวไว้ว่า เชคสะอิด อยู่ในปัตตานีในสมัยการปกครองของ "พญา ตูนักปลา" หรือเรียกอีกนามหนึ่งคือ "สุลต่าน อิสมาแอล ษะห์ (102) และเชคฆอมบือท" ลูกหลานชาวมินังกาเบา (Minangkabau) ผู้ซึ่งอยู่ในเมืองปัตตานี และมีส่วนพัวพันกับป็นปัตตานี [103] ตามสื่อฮาระเกือรยาอันมลายูปัตตานี (Sejarah Kerajaan Malayu Patani) กล่าวว่า "เชคฆอมบือท อยู่ที่ปัตตานีในช่วงการปกครองของเจ้าหญิงบีรู (Queen Biiru) [104] และเชคซาฟิอูดดีน (Shaykh Safiuddin) กล่าวกันว่า ท่านมาที่ปัตตานีในสมัยการปกครองของสุลต่านมูหัมมัด ษะห์ (Sultan Mudhaffar Syah) (105) แต่สื่อฮาระเกือรยาอันมลายูปัตตานี กล่าวว่า ท่านมาสู่ปัตตานีในช่วงการปกครองของพญาอินทิวา หรือสุลต่านมูฮัมมัด ษะห์ [106] (ดูแผนภูมิ 2 ราชวงศ์ทางบกของปัตตานีด้านหลัง) เป็นไปได้ว่าหนังสือฮิกายัตปัตตานี (Hikayat Patani) บางที่ถูกเขียนโดยนักเขียนที่ต่างคนต่างเวลากัน ยิ่งกว่านั้น ทิว วายัด และซุกรี ข้อมูลและเอกสารที่เขียน และการรวบรวมประวัติศาสตร์ปัตตานีคงจะอยู่บนพื้นฐานที่แตกต่างกันไป

ข้อที่ทำให้ผู้เขียนรู้สึกสนใจเป็นพิเศษคือ ผลงานเขียนของฮาวส์อัब्ดุลเลาะห์ที่เขียนถึงอุลามาฮ์รุฟีทั้ง 3 ท่าน โดยเฉพาะระบุถึงชื่อเต็มของบรรดาอุลามาฮ์รุฟีเหล่านั้นก็คือ เชคซาฟิอูดดีน อัล-อับบาซิด (Shaykh Safiuddin al-Abbasid) เชคมุฮัมมัด สะอิดบัสรา (Shaykh Muhammad Said Basra) และเชค ฆอมบือท อับดุล มูบิน (Shaykh Gombak Abdul Mubin) [107] แต่ทั้ง ทิว วายัด และซุกรีมิได้ระบุชื่อเต็มของอุลามาฮ์ รุฟีทั้งสามท่านดังกล่าว ในยุคนั้นกรุงบักแดด (Baghdad) เป็นศูนย์กลางการศึกษาของอิสลาม ดังนั้นไม่น่าแปลกใจเลยว่า มีอุลามาฮ์รุฟีจำนวนมากก็เข้ามาเผยแพร่ศาสนา และค้าขายในหมู่เกาะมลายูมาจากบักแดด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากกรุงบักแดดตกในปี ค.ศ. 1258 ซึ่งนำไปสู่

การอพยพครั้งใหญ่ (exodus) ของบรรดานักวิชาการทางศาสนา และนักเผยแพร่ศาสนา อิสลามไปสู่เอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก [108] ตามสมมุติฐานว่า เช็คอะฮ์มัดมาสู่ปัตตานี และสร้างบ้านของท่านท่ามกลางประชาชนปาไซมุสลิม ซึ่งอยู่ที่ หมู่บ้านปาไซ ในขณะที่เดียวกันท่านก็ทำหน้าที่เป็นครูสอนศาสนาให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน ปาไซ สำหรับเช็คฮาฟียูตดินนั้นน่าสนใจมากเพราะท่านใช้นามสกุล "อัล-อับบาซิด เป็นการ แสดงถึงว่าท่านเป็นลูกหลานคนหนึ่งของ "อับบัส" (Abbas) ซึ่งมีศักดิ์เป็นน้าชายของท่าน ศาสดามุฮัมมัด [109] เป็นไปได้ว่าท่าน ฮาฟียูตดินเป็นอูลามะฮ์ซูฟีที่มาจากบักแดด (Baghdad) ตามอิกายัตปัตตานี เช็คหมอมบ็อก อับดุล มูบิน เป็นลูกหลานหรือสืบสายมา จากชาวมีนังกาเบา (Minangkabau) [110] และตาม ฮาวัส อับดุลเลาะห์ กล่าวว่า ท่านเป็นผู้เผยแพร่ศาสนาอิสลามที่ปัตตานี [111] ตามทัศนะของผู้เขียน อูลามะฮ์ ซูฟีทั้งสามท่านเป็น นักเผยแพร่ศาสนาชาวอาหรับ การสันนิษฐานนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานที่ใช้คำว่า "เช็ค" (Shaykh) นำหน้า ส่วนมากจะหมายถึง นักเผยแพร่ศาสนาและพ่อค้าชาวอาหรับเท่านั้น

จากที่ได้อภิปรายข้างต้นสามารถที่จะกล่าวไว้ว่าการทำให้ปัตตานีเป็นอิสลาม (Islamisation) นั้นคงมาจากภายใน ซึ่งผ่านพื้นฐานของพ่อค้ามุสลิมปาไซที่มาจากอินโดนีเซีย ผู้ซึ่งทำให้เจ้าเมืองและราชสำนักเปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาอิสลาม [112] โดยเฉพาะ ท่านเช็คอะฮ์มัดมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแพร่อิสลามในปัตตานี

ตามที่กล่าวมาแล้วว่า เจ้าเมืององค์แรกของราชอาณาจักรมลายูปัตตานีก็คือ พญาตุ้มกปา อย่างไรก็ตามสำหรับ ชุกรี นั้น "ราชาศรีวิงษาแห่งโกตามะลิหม์" ผู้ซึ่งตัดสินใจ ย้ายราชธานี (โกตามะลิหม์) ไปอยู่ใกล้หมู่บ้านปัตตานี ในบริเวณบ้าน "กรือเระ" (Kersik) [113] (ดู"แผนภูมิ 2 ราชวงศ์ทางบกด้านหลัง) ดังนั้นตามทัศนะของ ชุกรี "ราชาศรีวิงษา" เป็น กษัตริย์องค์แรกหรือปฐมกษัตริย์ของราชอาณาจักรมลายูปัตตานี ตามที่อ้างถึงข้างต้นว่า ผลงานของทิว และวายัดและชุกรีต่างก็มีข้อมูลที่ต่างกัน ดังนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่า บางครั้ง นักประวัติศาสตร์ใช้แทนกันระหว่าง "ลังกาสุกะ" (Langkasuka) กับ "ปัตตานี" (Patani) โดยเฉพาะในยุคตอนปลายของราชอาณาจักรลังกาสุกะ และยุคต้นของราชอาณาจักรมลายูปัตตานี ตอนแรกดูเหมือนไม่ชัดเจนในเหตุผลว่า เพราะเหตุใดที่พญาตุ้มกปาย้ายจากโกตามะลิหม์ไปอยู่ที่กรือเระ เมื่อได้หลักฐานจากหนังสือ สือยาเราะกรือราชาอันมลายูปัตตานี" (History of the Malay Kingdom of Patani) ได้กล่าวถึงเหตุผลดังนี้

“เมื่อประชาชนแห่งโกตามะลิขัยเริ่มลดลง แต่ประชากรในหมู่บ้านซึ่งได้ก่อตั้งใหม่ โดยชาวมลายูใกล้ทะเลมีการพัฒนาและประชาชนเพิ่มมากขึ้น ก็เพราะเรือสินค้าได้เข้าเทียบท่าขายสินค้าของเขา พ่อค้าบางคนเลือกที่จะอาศัยอยู่ที่นั่น ทำงานและค้าขายที่นั่น บริเวณนั้นได้กลายเป็นสถานที่เจริญ และหนาแน่นโดยประชากร” [114]

แท้จริงแล้วมันไม่ไกลสำหรับเจ้าเมืองแห่งโกตามะลิขัยที่จะย้ายลงตามสายน้ำไปทำนุในถิ่นฐานใหม่บริเวณหมู่บ้านกรือเซะ ยิ่งกว่านั้นหมู่บ้าน “ปะตานิ และกรือเซะ” ต่างก็อยู่ในอาณาเขตของราชอาณาจักรลังกาสุกะ ถึงแม้ว่าปัตตานีจะเป็นราชอาณาจักรใหม่ก็ตาม ข้อสำคัญก็คือ เจ้าเมืองหรือผู้ปกครองของราชอาณาจักรมลายูปัตตานีมิใช่ใครที่ไหน คืออดีตเจ้าเมืองแห่งโกตามะลิขัยนั่นเอง ปัจจัยสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ควรนำมาพิจารณาต่อคำถามที่ว่าหมู่บ้านกรือเซะครั้งแรก ก่อตั้งเมื่อไหร่และอย่างไรในภูมิภาคปัตตานี และประชากรที่หมู่บ้านกรือเซะมาจากไหน ทั้งนี้ทั้งทีวและวายัตและซุกริมได้กล่าวถึงมันเลย ตามทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นว่า ถ้าเราเชื่อคำว่า “ปาไซ” (Pasai) หมายถึง “ปาไซ” ในอินโดนีเซีย แล้วทำไม “กรือเซะ” (Kersik) จะหมายถึง “มือเซะ” (Gersik) ในอินโดนีเซียเช่นกัน อาจเป็นไปได้ว่า ชาวมลายูมุสลิมที่มาจาก มือเซะ มาถึงปัตตานีไม่นานนักหลังจากชาวมุสลิมปาไซ มาถึงตอนปลายของราชอาณาจักรลังกาสุกะ แต่ทั้งสองกลุ่มที่กล่าวข้างต้นต่างกลุ่มก็มาสร้างหมู่บ้านของตนเองคือ หมู่บ้านปาไซสำหรับชาวปาไซ และหมู่บ้านกรือเซะสำหรับชาวมือเซะซึ่งต่างพื้นที่กัน

ตามความเป็นจริงแล้ว ยังมีหมู่บ้านอีกจำนวนมากในภูมิภาคปัตตานีที่มีชื่อซ้ำหรือคล้ายกับชื่อสถานที่ในอินโดนีเซีย เช่น หมู่บ้านปาเตะยาวา (Pasir-Java) ในอำเภอสายบุรีจังหวัดปัตตานีปัจจุบัน หมู่บ้าน “ตีลุลัน” (Teluban) ในอำเภอสายบุรีจังหวัดปัตตานีเช่นกัน ซึ่งเสียงคล้าย ๆ กับสถานที่ใน “ทวา” เรียกว่า “ตูบัน” (Tuban) [115] และอีกสองหมู่บ้านเรียกว่า “หมู่บ้านจัมบี” (Kampung Jambi) แห่งหนึ่งอยู่ที่อำเภอเมืองจังหวัดนราธิวาส และอีกแห่งหนึ่งอยู่ที่อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ชาวบ้านผู้สูงอายุในหมู่บ้านดังกล่าว โดยเฉพาะผู้นำศาสนาได้ให้คำตอบที่น่าสนใจว่า บรรพบุรุษของเขามาจากสุมาตราหรือชวา (Sumatra or Java) [116] เพราะฉะนั้นเป็นไปได้ว่ามันมีความเกี่ยวพันระหว่างอินโดนีเซียกับปัตตานีในอดีตหลายร้อยปีที่ผ่านมา

สิ่งที่น่าสนใจยิ่งก็คือ มีการค้นพบสุสานมุสลิมในมือเซะภาคตะวันออกของชวา ในปี ค.ศ. 14189 เป็นของมาลิกอิบรอฮิม (Malik Ibrahim) ผู้ปกครองของมือเซะเสียชีวิตในปี

ค.ศ. 1418 (117) มีการค้นพบหตุมฝังศพในปาไรเช่นกัน หนึ่งในจำนวนนั้นเป็นของ "สุลต่านมาลิกุล ซอและห์ (Sultan Malikul Salih) ผู้ปกครองรองปาไรมีการจารึกอักษรภาษาอาหรับว่าตายในปี ค.ศ. 1297 [118] นี้แสดงให้เห็นว่าปาไรได้กลายเป็นนครรัฐมุสลิม (Muslim city State) กือนมือเซะ (Gersik) เป็นไปได้ว่าชาวมุสลิมมือเซะเป็นกลุ่มที่สองที่เข้ามาสู่ปัตตานีภายหลังชาวมุสลิมปาไรมาถึงปัตตานี (เข้าใจว่าตอนปลายของราชอาณาจักรวงศ์วังกาสุกะ)

อย่างไรก็ตามยังมีทัศนะอื่น ๆ อีกที่จะอภิปรายเกี่ยวกับการเข้ามาของอิสลามในปัตตานี ภายหลังพญาตุนักปาได้รับนับถือศาสนาอิสลาม พระองค์ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "สุลต่านอิสมาแอลระหีมุลสุลละนะหิ์ลอาลัม" โดยเช็ค สะฮิด แต่ตามซุกรี พระองค์มีนามว่า "มูฮำมัดชะห์" [119] หลายปีต่อมาพระองค์ได้เสียชีวิต ราชโอรสองค์โต "สุลต่านมูฮัมฟาห์ชะห์" ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อจากพระราชบิดา สุลต่านมูฮัมฟาห์ชะห์ปกครองด้วยความยุติธรรมและกรุณา ในขณะนั้นมีพ่อค้าจากต่างชาติมากมายเข้ามาค้าขายในปัตตานีประเทศอยู่ในความสงบและเจริญรุ่งเรือง [120]

หลายปีต่อมา สุลต่านมูฮัมฟาห์ ชะห์ ยังคงครองราชบัลลังค์ของปัตตานีอยู่ ท่านเช็ชชาฟิยุคตินมาจากปาไร ได้อาศัยอยู่นอกประตูชัยของราชสำนักปัตตานี วันหนึ่ง สุลต่านมูฮัมฟาห์ ชะห์ได้เชิญ เช็ชชาฟิยุคตินเข้ามาเฝ้าในราชสำนักของพระองค์ เพื่อปรึกษาหารือเรื่องเกี่ยวกับอิสลาม เช็ชชาฟิยุคตินได้ทูลเกล้าเสนาอแนะพระองค์ให้สร้างมัสยิด เพื่อประชาชนจะได้เคารพและสักการะพระเจ้าผู้เป็นเจ้า และมัสยิดยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นอิสลาม สุลต่านมูฮัมฟาห์ ชะห์ ได้รับสั่งนายกรัฐมนตรีนให้สร้างมัสยิดตามคำแนะนำของท่านเช็ชชาฟิยุคติน เมื่อสร้างมัสยิดแล้วเสร็จ เช็ชชาฟิยุคตินได้รับบรรดาศักดิ์ให้เป็น "ฟาเกาะห์" (Fakih) ดังนั้นอิสลามก็ได้ขยายไปในวงกว้างมากขึ้นไปถึงชุมชนชนบท และไกลถึงโกตามะลิษัยด้วย [121]

ตามซุกรีแล้ว เช็ชชาฟิยุคตินเป็นชาวปาไรมุสลิม ท่านเป็นผู้เคร่งครัด และเชี่ยวชาญในเรื่องของกฎหมายอิสลาม (Islamic Law) ในขณะเดียวกันท่านยังมีความรู้ทางการแพทย์สามารถรักษาโรคได้หลายชนิด โดยเฉพาะโรคผิวหนัง (Skin diseases) ในทัศนะของซุกรีมีความเชื่อว่า เช็ชชาฟิยุคตินเป็นผู้รักษาพญาอินทรีฯ และเปลี่ยนศาสนาให้กับพระองค์เป็นมุสลิม และพระองค์ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "สุลต่านมูฮำมัดชะห์" หลังจากพระองค์ได้เปลี่ยนศาสนาเป็นมุสลิมและพระองค์ได้แต่งตั้งเช็ชชาฟิยุคตินให้สอนกฎหมายอิสลามแก่พระองค์และราชสำนัก ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ให้บรรดาศักดิ์แก่ท่านเช็ชชาฟิ

ยุคตินเป็น "ดาโต๊ะศรีราชาฟาเกาะห์" (Datuk Sri Raja Fakih) [122] คำานานของซุกรีแตกต่างไปจาก อิกายัตปัตตานี (Hikayat Patani) เพราะตามอิกายัตปัตตานี ปฐมกษัตริย์ของปัตตานีที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามคือ ญญาตุนักปา ภายหลังพระองค์มานับถือศาสนาอิสลาม พระองค์ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "สุลต่านอิสมาแอล ะห์ ซิลลุลเลาะห์ ฟิลอาลัม" แต่ตามซุกรีแล้วปฐมกษัตริย์ของปัตตานีที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามคือ "ญญาอินทรา" เมื่อเปลี่ยนรับอิสลามแล้วพระองค์ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "สุลต่านมูฮัมมัด ะห์" จากเชคซาฟี ยุคติน [123]

อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นที่ชัดเจนว่าปาไซมุสลิมมีบทบาทสำคัญยิ่งในการทำให้ปัตตานีเป็นอิสลาม และกระบวนการทำให้ปัตตานีเป็นอิสลามเกิดจากปัจจัยภายใน โดยผ่านทางบรรดาพ่อค้าปาไซมุสลิม ถึงแม้ว่าตำนานทั้งสองเล่มจะมีความขัดแย้งซึ่งกันและกันก็ตาม แต่ทั้งสองท่านเห็นพ้องต้องกันว่า เชคซาฟียุคตินมาจากปาไซในอินโดนีเซีย [124] อย่างไรก็ตามข้อที่น่าสังเกตยิ่งก็คือ การเข้ามาสู่ปัตตานีของปาไซมุสลิมคงจะเกิดขึ้นประมาณปลายศตวรรษที่ 14 เป็นที่เชื่อโดยทั่วไปว่าชาวปาไซมุสลิมคงเป็นมลายูมุสลิมกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่ที่ปัตตานี การมาถึงของปาไซมุสลิมที่ปัตตานีมิได้ทำให้เจ้าเมืองปัตตานีเปลี่ยนศาสนามาเป็นมุสลิมทันที ตามที่ได้กล่าวข้างต้นจนกระทั่งญญาตุนักปาลัมป่วย และพระองค์ได้รับรักษาโดยท่านเชคละอิต และแล้วพระองค์ก็ได้เปลี่ยนศาสนามานับถืออิสลาม

ตามวันมูฮัมมัด ชาเมอร์ (Wan Muhammad Shaghir) ในงานเขียนของท่าน คือ ลือยาเราะฮูลามะฮฺ - อูลามะฮฺ มืองารัง นุซันตารา (Sejarah "Ulama-Mengarang Nusantara) กล่าวว่

"ชาวปาไซ เป็นชาวมลายูมุสลิมกลุ่มแรกที่อพยพไปยังปัตตานีพร้อมด้วยคณะ มีผู้อาธุไรท่านหนึ่งเรียกว่า เชคซาฟียุคติน อัล-อับบาซิดเป็นผู้รอบรู้และเคร่งศาสนา ท่านมาถึงปัตตานีราวปี ค.ศ.1400 และท่านเป็นผู้เปลี่ยนศาสนามากษัตริย์ปัตตานียอมรับนับถือศาสนาอิสลาม" [125]

สำหรับผู้เขียนแล้ว ดูเหมือนวันมูฮัมมัด ชาเมอร์ ใช้ข้อมูลเดียวกันที่ซุกรีใช้เพราะว่าเขาเองกล่าวว่า ท่านเชคซาฟียุคตินผู้ซึ่งเปลี่ยนศาสนาให้กษัตริย์ปัตตานี แต่ข้อที่น่าสังเกตก็คือ วันมูฮัมมัด ชาเมอร์ ระบุนามสกุลของเชค ซาฟียุคตินไว้คือ "อัล-อับบาซิด" [126] ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ทั้ง สนุก ฮูมรอนญี (Snouck Hurgronje) และอิบนิบัตตุเตาะ (Ibn Battuta) กล่าวถึงหลุมฝังศพมุสลิมสามแห่งระบุนปีประมาณการต้นศตวรรษที่ 15 ซึ่งถูก

ค้นพบในอาณาจักรของปาไซ หนึ่งในจำนวนสามแห่งได้จารึกบนแผ่นหิน เกี่ยวกับการตายของเจ้าชายอับบาซิด (The Abbasid Prince) เป็นหลานของ "คาลิฟ อัล-มุนตาซिर (Caliph al-Muntasir) หลุมฝังศพของท่านถูกค้นพบอยู่ใต้การปกคลุมด้วยดินภาฝักในภาคเหนือของสุมาตราในปี ค.ศ. 1407 [127] เป็นไปได้ว่าเชคซาฟิยูตดิน อัล-อับบาซิดเป็นคนหนึ่งในครอบครัวของท่านคาลิฟ

สำหรับผู้เขียนแล้วมีความเห็นคล้ายตาม ทศนะของทิวและวายุคที่กล่าวว่า เชคซาฟิยูตดินมาถึงปัตตานีในระหว่างการครองราชย์ของ "สุลต่าน มูซาฟาร์ชะห์" (1564) ทั้งนี้มีเหตุผลสองประการ คือ ประการที่หนึ่งถึงแม้ว่า วันมุฮัมมัด ชาเมอร์ กล่าวว่า เชคซาฟิยูตดินมาถึงปัตตานี ราวปี ค.ศ. 1400 อันที่จริง ท่านเชคซาฟิยูตดินน่าจะมาถึงกลางศตวรรษ ที่ 15 มากกว่า ซึ่งสามารถดูได้จากปีการสิ้นชีวิตของ "สุลต่านมูซาฟาร์ชะห์ (1564) ประการที่สอง ทิวและวายุค กล่าวว่า เมื่อพญาตนังกาเปลี่ยนศาสนามารับอิสลาม พระองค์ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "สุลต่านอิสมาแอลชะห์ ซิลุลเลาะห์ฟีลฮาลัม" จากเชคสะอิด (Shaykh Sa'id)

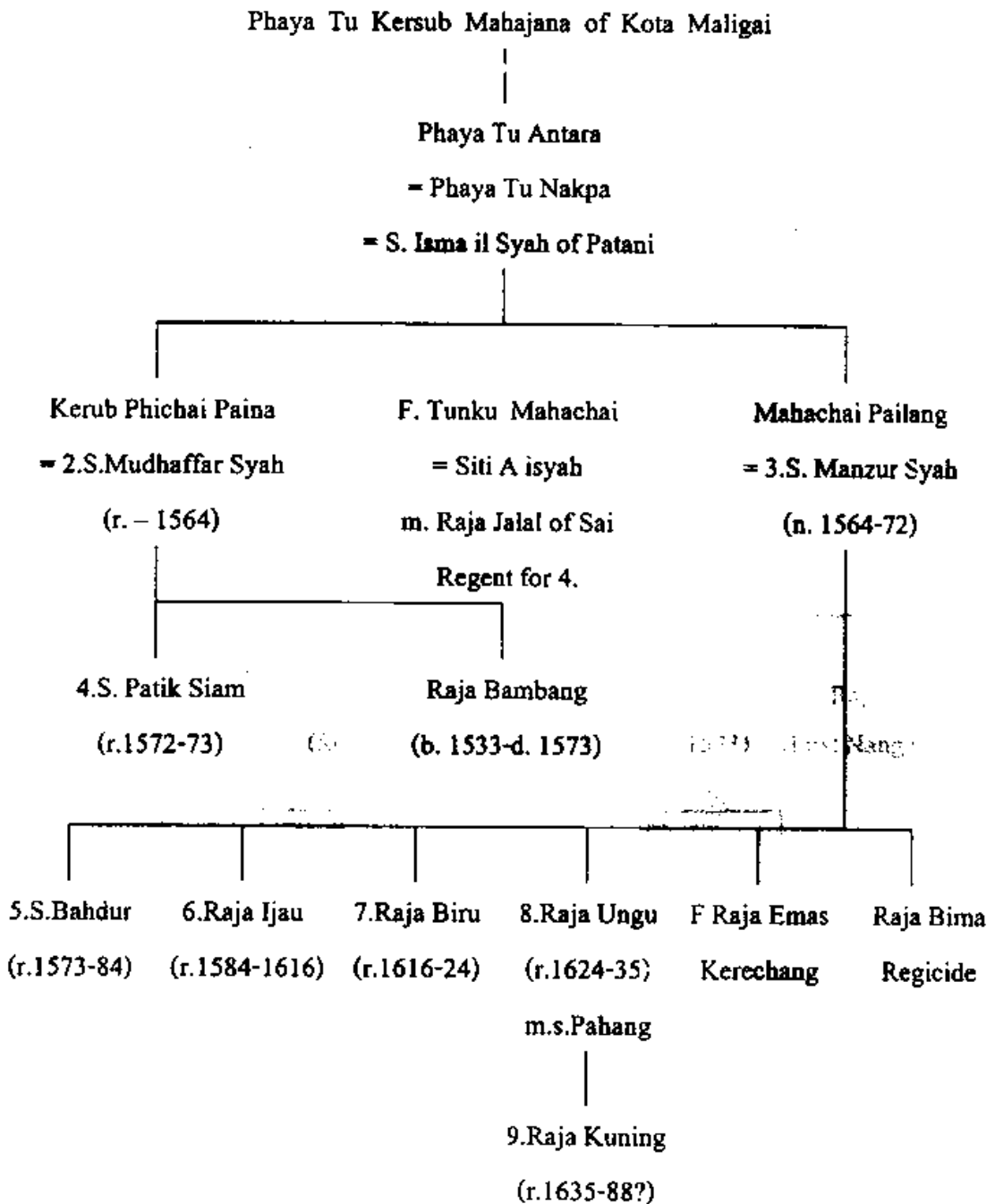
เพราะฉะนั้นเป็นไปได้ว่า เชคสะอิด และเชคซาฟิยูตดิน อัล-อับบาซิด จะเป็นบุคคลเดียวกัน ถึงแม้ว่าทั้งสองท่านจะมาจากปาไซก็ตามแต่มาต่างวาระกัน ยิ่งกว่านั้น เชคสะอิดอาศัยอยู่ในหมู่บ้านปาไซ ในขณะที่เชคซาฟิยูตดินอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน กรือเซะ และมาถึงปัตตานีในระหว่างการครองราชย์ของ "สุลต่านมูซาฟาร์ชะห์"

เกี่ยวกับการเข้ามาของอิสลามในปัตตานี ผู้เขียนสามารถสรุปได้ว่า อิสลามในภูมิภาคปัตตานีได้รับการเสนอแนะโดยชาวปาไซมุสลิม ไม่ว่าจะโดยวิธีไม่โดดเด่น (โดยคนกลุ่มเล็กจากปาไซมุสลิม) หรือโดยวิธีเปิดเผยก็ตาม คือ การเปลี่ยนศาสนาของเจ้าเมืองปัตตานี เป็นที่ทราบกันว่าชาวมุสลิมที่มาจากปาไซมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเปลี่ยนศาสนาของผู้ปกครองและประชาชนของปัตตานี ข้อสำคัญเชคสะอิดและเชคซาฟิยูตดินเป็นชาวอาหรับโดยกำเนิด แม้ว่าท่านทั้งสองมิได้มาจากตะวันออกกลางโดยตรงก็ตาม แต่มาจากปาไซของสุมาตรา ในข้อสรุปนี้ ท่านเชคสะอิดสามารถที่จะพิจารณาว่าท่านเป็น "ผู้ให้กำเนิดอิสลามในภูมิภาคปัตตานี" และเชคซาฟิยูตดิน ท่านเป็น "ผู้ให้กำเนิดกฎหมายอิสลามในปัตตานี"

อย่างไรก็ตามผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การทำวิจัยเกี่ยวกับการเข้ามาของอิสลามในภูมิภาคปัตตานีควรจะกระทำต่อไป แล้วเราจะได้คำตอบที่ชัดเจนและถูกต้องว่า

มันเกิดขึ้นได้อย่างไร ความสำคัญของท่านเช็คสะอิดและเช็ดราฟียูดดินในประวัติศาสตร์ของ
 กระบวนการทำให้ปัตตานีเป็นอิสลามนั้นได้เป็นตัวกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดนักวิชาการและ
 การศึกษาอิสลามในภูมิภาคปัตตานี ในระยะต่อ ๆ มา ผลลัพธ์นี้ได้นำไปสู่การผลิตอุลามาฮะฮ์
 ปัตตานีที่โดดเด่นในศตวรรษที่ 19 และ 20 ตามลำดับ เจกเช่น เช็คดาอูด บิน อับดุลเลาะห์
 บินอิติริส อัล-ฟาฏอนี และเช็ค อัยหมัด บิน มุฮัมมัดเซน บิน มุสตอฟา อัล-ฟาฏอนี บรรดา
 อุลามาฮะฮ์ปัตตานี เหล่านี้บรรพบุรุษของเขาเป็นนักเผยแพร่ศาสนาอิสลามชาวอาหรับ มาจาก
 ฮาดราเมาท์ (Hadramaut) ปัจจุบันอยู่ในประเทศเยเมน (Yemen)

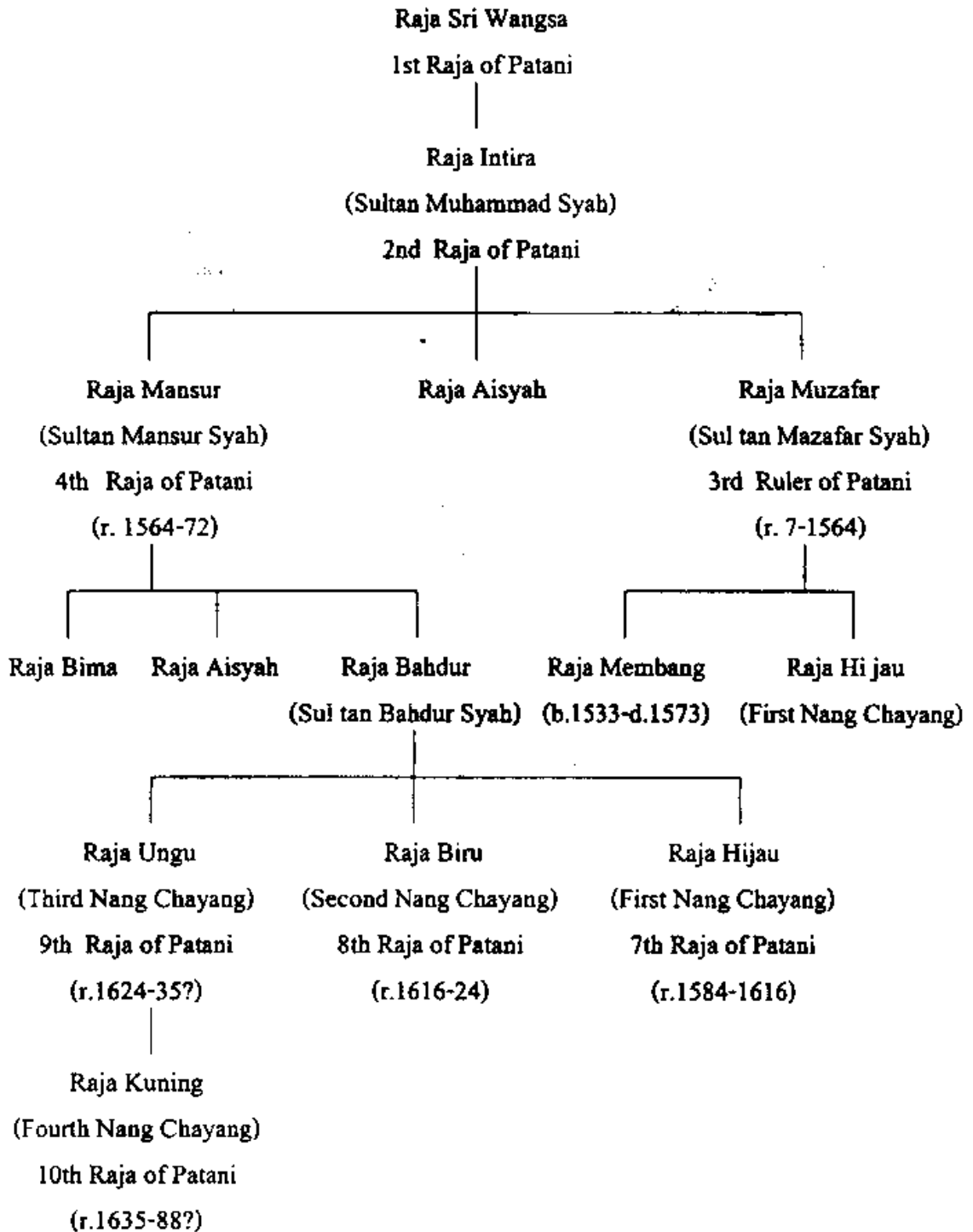
1. Genealogy of the Inland Dynasty of Patani

Abbreviations : S = Sultan; m = Married; r = reigned

Source: Quoted from Teeuw and Wyatt (1970 : 11)

2. Genealogy of Patani's Rajas (Inland Dynasty of Patani)

Source: Quoted Ibrahim Syukri in 'History of the Malay Kingdom of Patani'.

Translated by Conner Bailey and John N. Miksic 1985, p.38.

Table 1

KELANTAN DYNASTY (1)

Ruled in Patani

Ruler	Posthumous Name	Dates
Raja Baki	Marhum Teluk	1688-1690
Raja Emas Kelantan	Marhum Kelantan	1690-1704
Raja Emas Jayam	Baginda	1704-1707
Raja Dewi	Phra-cao	1707-1716
Raja Bendang Badan	Paduka Syah Alam	1716-1720
Raja Laksamana Dajang		1720-1721
Baginda (Raja Emas Jayam 2nd Term)		1721-1728
Alung Yunus		1728-1729

Source: A Teeuw and D K Wyatt, 'Hikayat Patani – The Story of Patani'. The Hague –
 Martinus Nijhoff 1970 p.22.

Table 2

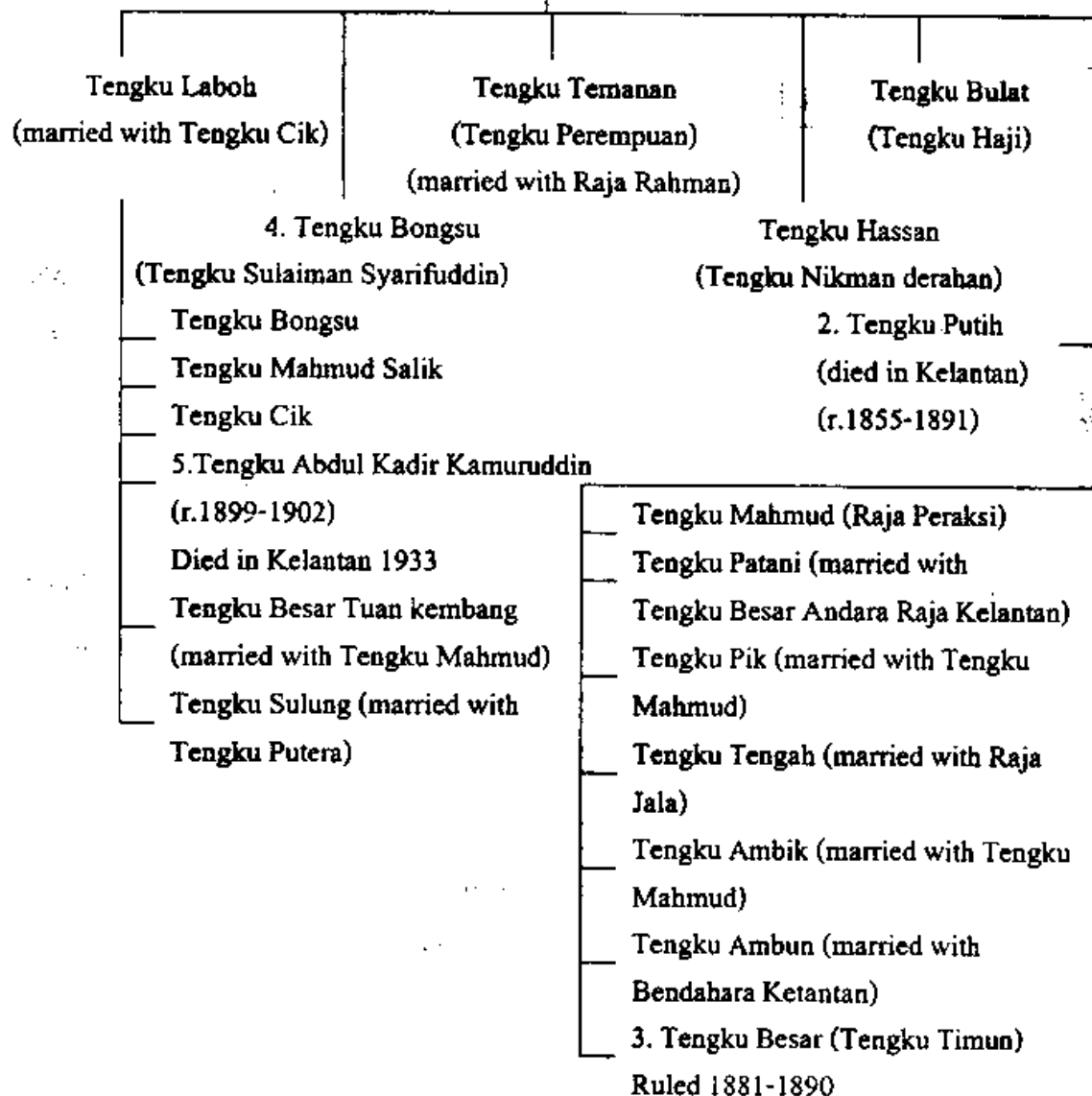
KELANTAN DYNASTY (ii)*

Ruled in Patani

Sultan (Raja) Patani the descendant of Kelantan

1. Tengku Mahmud (Tengku Besar) (1845-1856)

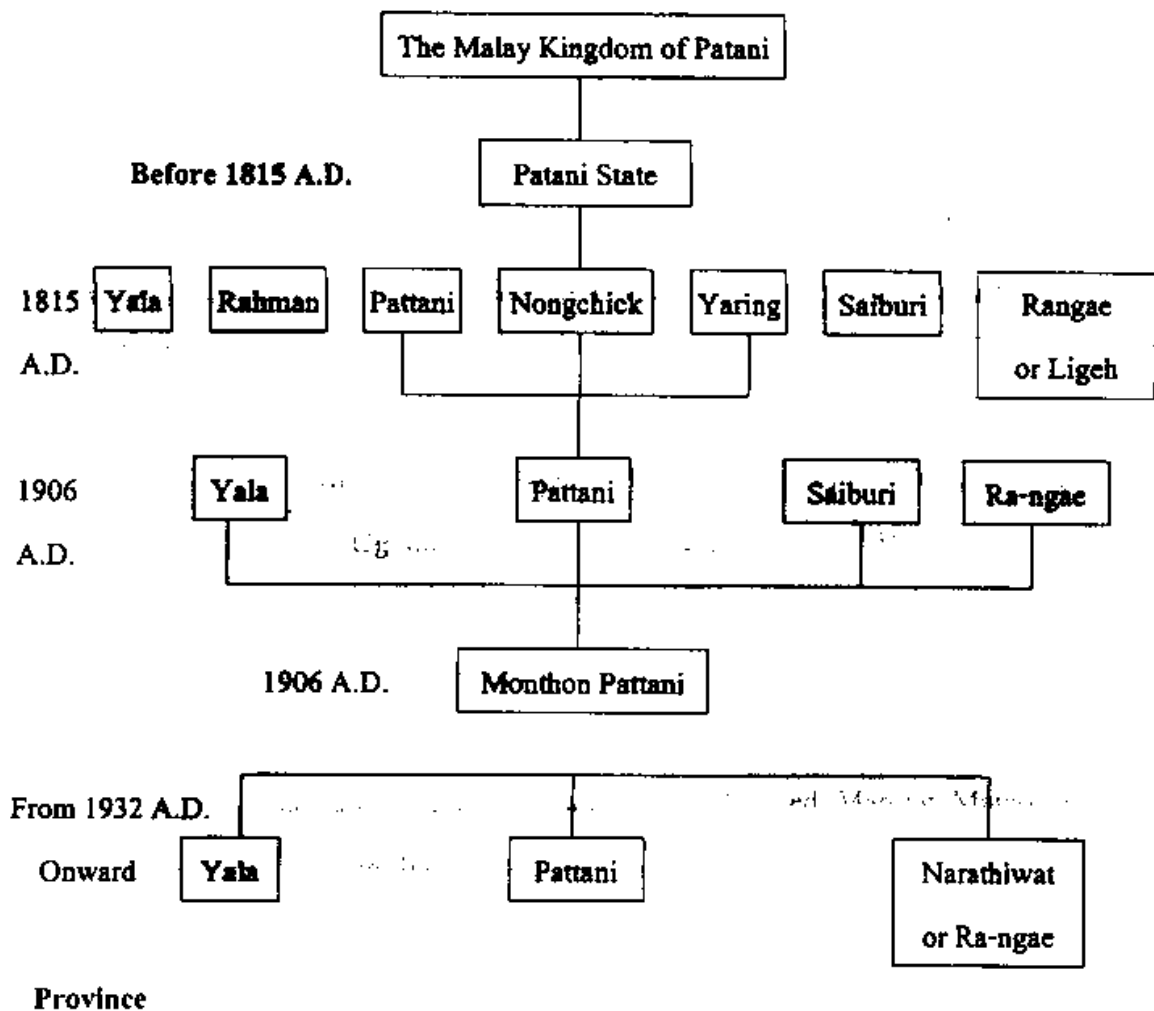
(Marhum Tanjung)

* Tengku Abdul Kadir Kamaruddin the last Raja of Patani (rule 1899-1902)

Table 3

THE POLITICAL EVOLUTIONARY CHART OF PATANI STATE

Source: A. Bangnara, 'Patani : Dahulu dan Sekarang', Penyelidikan Angkatan

Al-Fatani, Patani 1977, p.24 (c)